

2023

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด

พีชชอล ตรงค์กวิน
คณะอักษรศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [Philosophy Commons](#)

Recommended Citation

ตรงค์กวิน, พีชชอล, "แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด" (2023). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 10582.

<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/10582>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

JEAN-FRANÇOIS LYOTARD'S NOTIONS OF JUSTICE

Mr. Phatchon Durongkawin

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Philosophy
Department of Philosophy
FACULTY OF ARTS
Chulalongkorn University
Academic Year 2020
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด
โดย	นายพัชชล ดุรงค์กวิน
สาขาวิชา	ปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษม เพ็ญภินันท์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
.....	
(อาจารย์ ดร.ปิยฤดี ไชยพร)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษม เพ็ญภินันท์)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ)	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

พีชชอล ดุงค์กวิน : แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด. (JEAN-FRANÇOIS LYOTARD'S NOTIONS OF JUSTICE) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.เกษม เพ็ญภินันท์

ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด เสนอประเด็นระเบียบที่เป็นธรรมเพื่อตอบโจทย์การอยู่ร่วมกันในสังคมของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย โดยเขาเห็นว่าในความแตกต่างหลากหลายนั้น ผู้คนต่างมีความเข้าใจในเรื่องเดียวกันไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ต่างคนต่างอยู่ในระเบียบคนละชุด ซึ่งในระเบียบแต่ละชุดมีกฎหรือเกณฑ์ของตัวเองที่กำหนดให้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป ปัญหา คือ เมื่ออยู่ในระเบียบที่ต่างกันก็จะทำให้ผู้คนมีความเห็นหรือการตัดสินใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่างกันไป ด้วย ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอย ไม่สามารถสรุปได้ ข้อสรุปที่อาจเกิดขึ้นได้ก็จะเกิดจากการที่ฝ่ายหนึ่งใช้กฎหรือเกณฑ์ของตัวเองเข้าไปตัดสินอีกฝ่ายให้เข้ามาอยู่ในระเบียบชุดเดียวกัน สิ่งนี้นำมาซึ่งระเบียบที่ไม่เป็นธรรม ดังนั้น เลียวทาร์ดจึงเสนอแนวทางทำความเข้าใจเรื่องความยุติธรรมไว้ 2 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คำอธิบาย คือ ระเบียบชุดต่าง ๆ มีคำอธิบายของตัวเองว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไร ความเป็นธรรมที่ถูกอธิบายในระเบียบชุดหนึ่ง ๆ ไม่สามารถเป็นความเป็นธรรมให้กับระเบียบชุดอื่นได้ และประการที่สอง การวางกรอบ คือ การวางกรอบให้ระเบียบชุดต่าง ๆ ได้อยู่โดยที่ไม่การปะทะหรือทับซ้อนกัน เพราะต้องการรักษาความแตกต่างหลากหลายเอาไว้ ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของระเบียบชุดเดียว และเพื่อให้ผู้คนได้อยู่ร่วมกันโดยที่ไม่มีใครสูญเสียตัวตนของตัวเองไป

วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้ระเบียบที่เป็นธรรมเกิดขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยยังคงไว้ซึ่งความแตกต่างหลากหลาย

สาขาวิชา ปรัชญา

ปีการศึกษา 2563

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5980144022 : MAJOR PHILOSOPHY

KEYWORD: Justice, Just Gaming, Heterogeneity, Differend, Language-game

Phatchon Durongkawin : JEAN-FRANÇOIS LYOTARD'S NOTIONS OF JUSTICE.

Advisor: Asst. Prof. Dr. KASEM PHENPINANT

Jean-François Lyotard proposed the idea of 'just gaming' in respond to the problem of coexistence of heterogeneity in society. He observed that, in this heterogeneity, people have different understandings of the same issue. Each person is within their own language-games, and each language-games has its own rules which determine different understandings. The problem is, from within different language-games also comes different opinions, or judgments, toward something. This leads to 'differend' or disputes with no possible resolution except one. Any resolution that may arise will be resulted from one party making a judgment by his own rules or criteria and placing other within the same language-game. This brings about 'the unjust'. Therefore, Lyotard offer the way to understand the notion of justice in two respect. First, Description, each language-games has its own description of things, the just describes by one language-game cannot be the just of another; and second, Prescription, to prescribe for each language-games, its place without overlapping each other, to preserve the heterogeneity from domination of a single language-game.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

This thesis aims to study and analyze the notion of justice of Jean-François Lyotard which points toward a possibility of just gaming.

Field of Study: Philosophy

Student's Signature

Academic Year: 2020

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ ผศ.ดร. เกษม เพ็ญภินันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ สำหรับความรู้ อันประเมินค่าไม่ได้และความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่มีให้แก่ผู้วิจัยตลอดช่วงเวลาที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและทำ วิทยานิพนธ์ สำหรับคำปรึกษาซึ่งมีค่าอย่างยิ่งในทางวิชาการและในการใช้ชีวิตที่มีให้ผู้วิจัยอยู่เสมอ และ สำหรับการแลเห็นถึงศักยภาพและความเป็นไปได้ในตัวผู้วิจัย รวมไปถึงมอบโอกาสในการทำวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ให้แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ อ.ดร. ปิยฤดี ไชยพร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และ ศ.ดร. ไชย รัตน์ เจริญสินโอฬาร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอ่านและตรวจแก้วิทยานิพนธ์ รวมไปถึงให้ ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นที่มีประโยชน์ต่อผู้วิจัย สำหรับการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร. นันทนัย ประสานนาม สำหรับคำแนะนำ ความช่วยเหลือและ มาตรการที่ดีที่มีให้แก่ผู้วิจัยตลอดช่วงเวลาที่ได้ทำงานร่วมกัน ตลอดจนกำลังใจที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถผ่าน ช่วงเวลาที่ยากลำบากระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไปได้

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ และพี่น้องภาควิชาปรัชญาทุกคนที่ได้มอบประสบการณ์และบรรยากาศที่ ดีในการเล่าเรียน ขอขอบคุณพี่ดลวัฒน์ บัวประดิษฐ์ พี่สุรกานต์ โตสมบุญ สำหรับมิตรภาพที่มีให้ผู้วิจัย ขอขอบคุณพี่ชลลดา นาคใหญ่ สำหรับความห่วงใย โอกาสและประสบการณ์ในการทำงานที่มีค่าในชีวิต ของผู้วิจัย ขอขอบคุณคุณขวัญตา ททรัพย์สินบุรณะ ที่คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำในการทำงานแก่ ผู้วิจัยอย่างฉันทมิตร

และที่สำคัญที่สุด ขอขอบคุณครอบครัว ที่แม้จะมีความห่างเหินและมีความคิดเห็นที่แตกต่าง กัน แต่ก็ยังคงให้โอกาสและสนับสนุนผู้วิจัยในการศึกษาเล่าเรียนเสมอมา

พัชชล ดุรงค์กวิน

สารบัญ

	หน้า
.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ปัญหา ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
2. แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญและสมมติฐาน.....	3
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
4. ขอบเขตและวิธีวิจัย	3
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 กรอบคิดในการตอบโจทย์ปัญหาความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลาย	5
2.1 ทศวรรษ 1980 ถึง 1990: บริบทและภูมิหลัง.....	5
2.2 การนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมด้วยการสนทนา.....	11
2.3 ประเด็นสำคัญในความคิดของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด.....	19
บทที่ 3 ความเป็นไปได้ของความยุติธรรม.....	24
3.1 ความสำคัญของการสนทนา	24
3.2 ความเป็นไปได้ของความยุติธรรมกับความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอย.....	30
3.3 ปัญหาความไม่เป็นธรรม.....	35
3.4 จุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรม	38
บทที่ 4 แนวคิดเรื่องความยุติธรรม	42

4.1 ความยุติธรรมองประภท ความอธิบายและการวางกรอบ	43
4.2 กระบวนการที่ไม่สิ้นสุด	45
บทที่ 5 สรุป.....	47
บรรณานุกรม.....	52
ประวัติผู้เขียน.....	54

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 1 บทนำ

1. ปัญหา ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมชาติ (just gaming) เพื่อตอบโจทย์ปัญหาความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity/multiplicity) โดยเขามองว่า ปัญหาความยุติธรรมนั้นคือปัญหาของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา (performativity) กล่าวคือ ผู้คนในสังคมแต่ละคนนั้นต่างก็อยู่ในระเบียบชุดหนึ่ง ๆ ที่กำหนดความหมายและความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และความหมายความเข้าใจที่มีเหล่านั้นก็เป็นสิ่งที่กำหนดการตัดสินใจต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไรจากทัศนะหรือมุมมองของความเข้าใจที่มี

ดังนั้น ประเด็นปัญหาความยุติธรรมสำหรับเลียวทาร์ดจึงเป็นปัญหาของความแตกต่างหลากหลายของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาซึ่งทำให้ผู้คนมีค่านิยมความหมาย ตลอดจนกฎหรือเกณฑ์การตัดสินใจต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน โดยในแต่ละปฏิบัติการนั้นก็มีการสร้างบรรทัดฐานความชอบธรรมในแบบของตัวเองผ่านกฎเกณฑ์ภายในระเบียบทางภาษาชุดนั้น ๆ มันจึงทำให้ผู้คนไม่สามารถที่จะมีข้อตกลงหรือความเห็นพ้องต้องกันในประเด็นหนึ่ง ๆ ได้

ประเด็นปัญหาดังกล่าว อาจไม่เกิดขึ้นหรืออาจไม่ใช่ปัญหาสำคัญในพื้นที่ของปริณทลทางการเมืองเลย ถ้าหากผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนทางการเมืองนั้นอยู่ในระเบียบทางภาษาชุดเดียวกัน เพราะเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว พวกเขาจะมีความหมายและความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เหมือนกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งก็จะส่งผลให้ความเห็นพ้องต้องกันสามารถที่จะเกิดขึ้นได้ และความขัดแย้งหรือข้อพิพาทก็อาจไม่เกิดขึ้น เพราะพวกเขาเหล่านั้นก็สามารถที่จะตกลงกันได้บนฐานของกฎหรือเกณฑ์การตัดสินใจต่าง ๆ ที่มีร่วมกัน

แต่ในความเป็นจริงแล้ว มันไม่ได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ ในสภาวะของปริณทลทางการเมืองนั้นเต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลายของความคิดเห็นและการตัดสินใจซึ่งไม่มีท่าทีหรือแนวโน้มที่จะนำมาซึ่งความหมายหรือความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นที่สุดหนึ่งเดียวได้เลย

สิ่งที่มอง-พรองซัวส์ เลียวทาร์ดทำนั้นมีความสำคัญต่อโจทย์ของการอยู่ร่วมกันในชุมชนทางการเมือง เพราะเขาได้ชี้ให้เห็นใน *Just Gaming* ว่า ในท้ายที่สุดแล้ว เราไม่สามารถหาค่านิยมหรือบรรทัดฐานอันเป็นที่สุดซึ่งเราจะยึดถือปฏิบัติร่วมกันได้ มันมีเพียงความแตกต่างหลากหลายอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ทำให้ผู้คนมีกฎหรือเกณฑ์การตัดสินต่อสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตในแบบของตัวเอง ซึ่งระเบียบชุดต่าง ๆ นั้นนอกจากจะมีการสร้างความชอบธรรมให้แก่ตัวมันเองแล้ว มันยังมีการบ่อนเซาะหรือสลายความชอบธรรมของระเบียบชุดอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย นั่นจึงทำให้เราไม่สามารถหาข้อสรุปให้กับประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ ได้

ทั้งนี้ เลียวทาร์ดเห็นว่าค่านิยมความหมายของความยุติธรรมที่ชัดเจนถูกต้องนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หากแต่มันเป็นสิ่งที่คลาดเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงมาตลอด แม้ว่าจะมีความพยายามในการนิยามหรือตีกรอบเพื่อให้มันเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้มาตลอดก็ตาม ตั้งแต่ยุคกรีก อย่างเช่น ในงาน *Republic* ของเพลโตที่พยายามจะทำความเข้าใจความยุติธรรมในฐานะของสิ่งที่ *being* และ *essence* ไหลมาจนถึงงานร่วมสมัยของจอห์น 롤ล์ส อย่าง *A Theory of Justice* ที่ได้นิยามความยุติธรรมไว้ในฐานะความเที่ยงธรรม (*fairness*) เป็นต้น

เลียวทาร์ดนั้นไม่เห็นด้วยกับความพยายามที่จะนิยามหรือกำหนดขอบเขตของความหมายของความยุติธรรม เพราะเขาเห็นว่านั่นไม่ใช่ทางออกของปัญหาความยุติธรรม กล่าวคือ มันไม่ใช่กระบวนการที่จะทำให้ความยุติธรรมนั้นถูกพูดถึงหรือได้เผยแสดงตัวมันออกมาได้จริง ๆ อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่ได้ปฏิเสธกระบวนการหรือการปฏิบัติที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นกฎกติกาพื้นฐาน ในความหมายที่ว่า ถ้าหากมันเป็นสิ่งที่ผู้คนยอมรับร่วมกัน มันก็ยังคงปฏิบัติหรือดำเนินต่อไปได้ หากแต่สิ่งที่เขาทำซึ่งเป็นหัวใจหลักของ *Just Gaming* ก็คือ ความพยายามที่จะกลับมาคิดถึงความยุติธรรมอีกครั้งหนึ่งผ่านข้อเสนอเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง คำอธิบาย (*description*) และการวางกรอบ (*prescription*) ในฐานะวิธีการหรือกระบวนการซึ่งเปิดความเป็นไปได้ให้กับการคิดของเรา

2. แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญและสมมติฐาน

ความยุติธรรมเป็นแนวคิดที่สำคัญของฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ด เพื่อตอบโจทย์การอยู่ร่วมกันในชุมชนทางการเมืองของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ในนามของระเบียบที่เป็นธรรม โดยเขาได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาของการตัดสินเชิงการเมืองบนฐานของระเบียบทางภาษาที่แตกต่างกันอย่างไม่สามารถเทียบกันได้ โดยที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใช้กฎหรือเกณฑ์ของตัวเองเข้าไปตัดสินอีกฝ่ายให้เข้ามาอยู่ในระเบียบชุดเดียวกัน และได้เสนอว่าบทบาทของความยุติธรรมนั้นก็คือการกำกับและปรับปรุงการตัดสินเชิงการเมืองให้เป็นธรรมมากขึ้น

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ด
2. เพื่อทำความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ดกับความคิดของนักปรัชญาคนอื่น ๆ และความสัมพันธ์ของแนวคิดกับโน้ตส์ต่าง ๆ ในปรัชญาของเขา

4. ขอบเขตและวิธีวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัยอยู่ที่การทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัว เลียวทาร์ด โดยเน้นไปที่การศึกษาและวิเคราะห์ตัวบทปฐมภูมิของตัวเลียวทาร์ดคือ *Just Gaming* และงานของนักปรัชญาคนสำคัญที่被他อ้างอิงถึงอย่างมีนัยยะสำคัญในงานชิ้นนี้ ประกอบกับงานทุติยภูมิจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจแนวคิดนี้ โดยแต่ละบทจะมีขอบเขตและเนื้อหา ดังนี้

บทที่สองจะเป็นการพูดถึงกรอบคิดในการตอบโจทย์ปัญหาความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลายของเลียวทาร์ด ซึ่งจะประกอบไปด้วย 1. การอธิบายถึงภูมิหลังและบริบทของความคิดของเขาในช่วงทศวรรษ 1980 ถึง 1990 ซึ่งเป็นช่วงเวลาทำงาน *Just Gaming* ได้ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ออกมา 2. การอธิบายถึงความสำคัญและเหตุผลของวิธีการนำเสนอแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขาในรูปแบบของการสนทนา

บทที่สามจะเป็นการพูดถึงองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด นั่นคือ การสนทนา ความไม่เป็นธรรม และจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของเขา

และบทที่สี่จะเป็นการสรุปมุมมองประกอบกล่าวถึงทั้งหมดเพื่อให้เข้าใจถึงแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด

5.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด
2. เป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นความยุติธรรมต่อไป

บทที่ 2

กรอบคิดในการตอบโจทย์ปัญหาความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลาย

2.1 ทศวรรษ 1980 ถึง 1990: บริบทและภูมิหลัง

งาน *Just Gaming* ของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดถูกตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1979 ในภาษาฝรั่งเศสชื่อ *Au juste: Conversations* และถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษต่อมาในปี ค.ศ. 1985 โดยเนื้อหาในงานชิ้นนี้มีรูปแบบเป็นบันทึกการสนทนาที่เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1977 - 1978 ระหว่างฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดกับฌอง-ลูป เดโอบด์ (Jean-Loup Thébaud) ซึ่งเป็นนักปรัชญาร่วมชาติและเป็นบรรณาธิการของวารสาร *L'esprit* ในขณะนั้น ในประเด็นปัญหาเรื่องความยุติธรรม

ในการสนทนาที่ เดโอบด์พยายามที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยน โด่เถียงและตั้งคำถามกับจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของเลียวทาร์ดที่เรียกว่า 'paganism' เพื่อให้เขาได้ตอบโต้และแสดงความคิดหรือจุดยืนที่มีออกมาให้ชัดเจน โดยประเด็นในการสนทนานั้นก็ประกอบไปด้วยประเด็นต่าง ๆ มากมาย ตั้งแต่ความคิดและข้อถกเถียงของนักปรัชญาคนต่าง ๆ ทั้งที่มีอิทธิพลต่อเลียวทาร์ดและที่เขาไม่เห็นด้วย ไล่ไปจนถึงเรื่องนวนิยาย งานศิลปะ ตลอดจนเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

จุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมดังกล่าวนี้ถือเป็นหนึ่งในข้อเสนอหลักของงาน *Just Gaming* โดยเลียวทาร์ดเสนอว่า ในการตอบคำถามหรือโจทย์ว่าด้วยความยุติธรรมนั้น เราไม่สามารถอ้างอิงทฤษฎีหรือภววิทยาเป็นฐานในการตอบได้ เพราะเขาเห็นว่าความยุติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีฐาน (groundless) และอยู่เหนือเกินไปกว่าที่ภาษาและคำอธิบายใดจะกำหนดนิยามความหมายให้มันได้ ซึ่งนั่นทำให้เราไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจความยุติธรรมได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หรือมีมโนทัศน์ (concept) ของความยุติธรรมที่ถูกต้องซึ่งครอบคลุมความหมายหรือความเข้าใจว่าด้วยความยุติธรรมเอาไว้ได้ทั้งหมด โดยเขาได้ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นจริงของพื้นที่หรือปริมาตรของการเมืองนั้นก็คือ การเกิดขึ้นและเป็นไปเองของเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างที่ไม่มีกฎเกณฑ์ใดมากำหนด และผู้คนในฐานะสมาชิกของชุมชนทางการเมืองก็เป็นผู้ตัดสินที่ตัดสิน (judge) ต่อเหตุการณ์เหล่านั้นโดยไม่ต้องอ้างอิงกับกฎหรือเกณฑ์การตัดสินที่อยู่ภายนอกอื่นใด ดังคำกล่าวของเขาคือว่า “เราตัดสินโดยไม่มีกฎเกณฑ์” (“...we judge without

criteria.’¹⁾ และเมื่อมีการตัดสินแล้วก็นำมาสู่การแสดงออกในรูปแบบของการกระทำบางอย่าง โดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็น

โดยการตัดสินที่ไม่มีกฎเกณฑ์ในที่นี้ เลียวทาร์ดไม่ได้หมายความถึงการปราศจากหรือไร้ซึ่งกฎเกณฑ์ไปเสียทั้งหมด เพราะอย่างไรก็ตาม ผู้คนในชุมชนทางการเมืองแต่ละคนก็ยังคงมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินสิ่งต่าง ๆ เป็นของตัวเองอยู่เสมอ หากแต่เขาหมายถึงการที่ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง เบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือเป็นที่สุดซึ่งเราทุกคนจะเห็นพ้องต้องกัน และใช้มันเป็นจุดอ้างอิงในการตัดสินของเรา ทั้งนี้ เขาได้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญเมื่อเราพูดถึงปัญหาความยุติธรรมว่า แท้ที่จริงแล้วมันคือเรื่องของการตัดสินเชิงการเมือง (political judgment) ที่ผู้คนในชุมชนทางการเมืองต่างก็มีจากจุดยืนของตัวเอง และตัดสินต่อเหตุการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากมุมมองนั้น ประกอบกับเกณฑ์การตัดสินที่มีแตกต่างกันซึ่งเป็นผลมาจากปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา นั่นจึงทำให้ปริณิณของการเมืองสำหรับเลียวทาร์ดเป็นเรื่องของการตัดสินบนฐานของความคิดเห็นไม่ใช่บนฐานของความจริง (‘...we are always in judgments of opinion and not in judgments of truth.’²⁾)

สำหรับคำว่า ‘pagan’ ที่เลียวทาร์ดใช้เรียกจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของเขานั้น มีความหมายถึงความแตกต่างหลากหลายของการตัดสินของผู้คนในพื้นที่หรือปริณิณของการเมือง โดยเขาเลือกใช้คำนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงของการเมืองดังกล่าว โดยในบริบททางประวัติศาสตร์ คำ ๆ นี้ถูกใช้เพื่อเรียกลัทธิหรือกลุ่มคนผู้ที่นับถือศาสนาซึ่งมีความเชื่อในพระเจ้าองค์อื่นนอกเหนือจากพระเจ้าองค์เดียวตามความเชื่อของศาสนาแบบเอกเทวนิยมซึ่งมีอยู่มากมาย มันจึงสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในสังคมซึ่งมีความคิด ความเชื่อ และความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ในแบบของตัวเอง นอกจากนั้นแล้ว เมื่อไม่ได้มีพระเจ้าแค่เพียงองค์เดียว สิ่งที่สำคัญในนามของคำสั่งหรือคำบัญชา (command) จากสิ่งที่อยู่เบื้องบนให้ตัดสินหรือกระทำบางสิ่งออกมาก็ไม่ได้มีที่มาจากแหล่งเดียวกัน และแต่ละแหล่งที่มาที่มีการสร้างความชอบธรรมในตัวเอง มันจึงแสดงให้เห็นถึงการที่เราไม่สามารถหาฐานคิดหรือหลักเกณฑ์ที่เป็นสากลหนึ่งเดียวที่จะรองรับการตัดสินและการปฏิบัติของผู้คนทั้งหมดในสังคมได้

เมื่อเป็นเรื่องของการตัดสินเชิงการเมืองแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัญหาของความไม่เป็นธรรม (the unjust) ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อการตัดสินเหล่านั้นมีข้อสรุปที่อาจเกิดขึ้นเกิดจากการที่ฝ่ายหนึ่งใช้กฎหรือเกณฑ์ของตัวเองเข้าไปตัดสินอีกฝ่ายให้เข้ามาอยู่ในระเบียบชุดเดียวกัน แต่

¹ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.14

² Ibid., p.28

ทว่า เมื่อเราต้องอยู่อาศัยใช้ชีวิตร่วมกันกับคนอื่น และการมีหลักเกณฑ์ร่วมกันก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นั่นจึงเป็นโจทย์ที่ว่าบนความแตกต่างหลากหลายที่มีนี้ เราจะอยู่ร่วมกันอย่างไร และมันจึงนำมาสู่ข้อเสนอของเลียวทาร์ดเรื่องระเบียบที่เป็นธรรมที่ว่า แม้เราจะไม่สามารถเข้าใจความยุติธรรมผ่านภาษาหรือโน้ตส์ต่าง ๆ แต่เราก็สามารถที่จะปรับปรุง หรือสร้างกฎหรือเกณฑ์การตัดสินขึ้นใหม่ ตลอดจนระเบียบทางภาษาชุดใหม่เพื่อให้การตัดสินที่เกิดขึ้นเป็นธรรมมากขึ้น ผ่านการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคำอธิบายและการวางกรอบ

งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งซึ่งถูกตีพิมพ์ออกมาในปีเดียวกันกับ *Au juste: Conversations* ก็คือ *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* ซึ่งต่อมาได้ถูกตีพิมพ์ในชื่อ *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* ในปี ค.ศ. 1984 และได้ทำให้เลียวทาร์ดกลายเป็นที่รู้จักในวงกว้าง รวมไปถึงทำให้เกิดข้อถกเถียงในประเด็น ‘หลังสมัยใหม่’ (postmodern) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น ปรัชญา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฯลฯ สิ่งที่เลียวทาร์ดได้ทำในงานชิ้นนี้ก็คือ การอธิบายถึงสิ่งที่เรียกว่า สภาวะหลังสมัยใหม่ ผ่านการตั้งคำถามและโต้เถียงในประเด็นความชอบธรรม (legitimacy) ของความรู้สมัยใหม่ และกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของวาทกรรมวิทยาศาสตร์ (scientific discourse) โดยเขาได้วิเคราะห์ให้เห็นว่านั่นคือการทำงานของเรื่องเล่าบนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความชอบธรรมของความรู้ชุดหนึ่ง ๆ ขึ้น และในขณะเดียวกันบนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ต่างกันเหล่านี้ มันก็ได้บ่อนเซาะหรือสลายความชอบธรรม (delegitimation) ของความรู้ชุดอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วยผ่านการปะทะขัดแย้งและโต้เถียงต่อกัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้ชุดต่าง ๆ นั้นมีฐานความชอบธรรมและการสถาปนาความรู้และความจริงในแบบของตัวเอง ซึ่งนั่นทำให้เราไม่สามารถเทียบกันได้ว่าความรู้ชุดใดมีความถูกต้องมากกว่ากัน เพราะว่ามันวางอยู่บนชุดของกฎหรือหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกัน โดยความไม่สามารถเทียบกันได้ (incommensurability) นี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะที่สำคัญของสภาวะหลังสมัยใหม่³

แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ขณะที่ความรู้ชุดต่าง ๆ ดำรงอยู่ในลักษณะของสภาวะหลังสมัยใหม่ แต่ก็มีความรู้สมัยใหม่บางชุดโดยเฉพาะความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่พยายามวางตัวเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (metanarrative) ที่นำเสนอตัวเองในฐานะองค์ความรู้ที่ถูกต้อง และนำเสนอความจริงว่าด้วยสิ่งต่าง ๆ อย่างสมเหตุสมผล และคอยวางกรอบ กำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ให้ความรู้ชุดอื่น ๆ ต้องยึดถือและปฏิบัติตามเพื่อตัดสินความชอบธรรมของความรู้ชุด

³ Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, p.23

นั้น ๆ⁴ และกีดกันความรู้ชุดอื่น ๆ ที่ไม่ผ่านเกณฑ์ของตัวเองเช่น การพิสูจน์ผิด การมีความสมเหตุสมผล ให้นำไม่ถูกนับว่าเป็นความรู้ ('Scientific knowledge requires that one language game, denotation, be retained and all others excluded.'⁵) โดยข้อเสนอของ เลียวทาร์ดในงานชิ้นนี้ก็คือ การตั้งข้อกังขา (incredulity⁶) การตั้งข้อกังขาต่อเรื่องเล่าขนาดใหญ่ ผ่านการตั้งคำถาม และเปิดเผยให้เห็นถึงสภาวะหลังสมัยใหม่ที่ความรู้บนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ นั้นไม่สามารถเทียบกันได้ เพื่อสันคลอนความชอบธรรมและสถานะของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ และเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ทุกชุดได้ดำรงอยู่บนฐานความชอบธรรมของตัวเอง ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เพื่อรักษาความหลากหลายของระเบียบทางภาษาเอาไว้นั่นเอง

นอกเหนือจากงานทั้งสองชิ้นนี้ ก็ยังมีผลงานชิ้นสำคัญของเลียวทาร์ดอีกชิ้นหนึ่งถูกตีพิมพ์ในทศวรรษถัดมา นั่นคือ *Le Différend* ใน ค.ศ. 1983 หรือที่รู้จักกันในโลกภาษาอังกฤษชื่อ *The Differend: Phrases in Dispute* ซึ่งถูกตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1988 โดยในงานชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นงานที่นำเสนอประเด็นปัญหาของระเบียบทางภาษาออกมาได้ชัดเจนผ่านการนำเสนอความคิดเรื่องความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอยหรือ 'différend' ซึ่งหมายถึง สภาวะที่ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายนั้นถูกทำให้ได้ข้อสรุปหรือจบลงด้วยกฎเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาของฝ่ายหนึ่ง ในขณะที่อีกฝ่ายนั้นไม่สามารถที่จะสื่อสารหรือสื่อความหมายถึงสิ่งที่ต้องการได้เพราะในระเบียบทางภาษาดังกล่าวไม่มีหนทางที่จะทำแบบนั้นได้⁷ ดังกรณีตัวอย่างของการปฏิเสธการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของโรแบร์ โฟริสซง (Robert Faurisson⁸) ที่ไม่ยอมรับการมีอยู่ของห้องรมแก๊ส

⁴ ดูเพิ่มเติมในประเด็นปัญหาความชอบธรรมของความรู้ที่ Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, p.7-9

⁵ Ibid., p.25

⁶ 'I define *postmodern* as incredulity toward metanarratives.', Ibid., xxiv

⁷ 'A case of differend between two parties takes place when the "regulation" of the conflict that opposes them is done in the idiom of one of the parties while the wrong suffered by the other is not signified in that idiom.', Jean-François Lyotard, *The Differend: Phrases in Dispute*, §12

⁸ โรแบร์ โฟริสซง (1929-2018) เคยดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์สาขาวรรณคดีฝรั่งเศสที่ University of Lyon ในช่วงปี ค.ศ. 1973 ถึง ค.ศ. 1990 เขาได้เผยแพร่ผลงานและตีพิมพ์บทความที่มีเนื้อหาตั้งถามและปฏิเสธการมีอยู่ของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เช่น *The Problem of the Gas Chambers* (1978) และ *Le Journal d'Anne Frank est-il authentique?* (1978)

โดยอ้างเหตุผลว่าเพราะไม่มีพยานที่รู้เห็นด้วยตาของตัวเองในขณะที่มันกำลังทำงานอยู่ ('To have "really seen with his own eyes" a gas chamber would be the condition which gives one the authority to say that it exists and to persuade the unbeliever.'⁹) และกระบวนการทางกฎหมายที่จะใช้ดำเนินคดีอาฆาตกับนาซีในเหตุการณ์นี้ ซึ่งได้ทำให้เกิดปัญหาและความยากลำบากแก่โจทก์ในการพิสูจน์และยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นกับพวกเขา เพราะจำเป็นจะต้องทำให้เห็นในเชิงประจักษ์

สำหรับงานทั้งสามนี้ และอาจรวมไปถึงงานอีกจำนวนหนึ่งซึ่งถูกตีพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 1980 ถึงช่วงต้นทศวรรษ 1990 เช่น *The Postmodern Explained to Children* (1992), *Toward the Postmodern* (1993) และ *Postmodern Fables* (1997) ที่พยายามจะอธิบายและขยายประเด็น 'หลังสมัยใหม่' ออกมาให้ชัดเจนมากขึ้น และงานเขียนหรือบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเมือง สังคมและวัฒนธรรม อย่างเช่น "Lessons in Paganism", "Universal History and Cultural Differences" ในงาน *The Lyotard Reader* (1991) และ *Political Writings* (1993) งานเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงกรอบคิดหรือแนวทาง 'หลังสมัยใหม่' ที่เลี้ยวทวนได้พัฒนาขึ้นมาหลังจากหันหลังให้กับความคิดทางการเมืองในแนวทางของมาร์กซิสม์ภายหลังจากเหตุการณ์พฤษภาคม 1968 และหันมาให้ความสนใจกับงานทางปรัชญาของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) และลูทวิก วิตต์เกนสไตน์ (Ludwig Wittgenstein) ซึ่งถือได้ว่าเป็นอิทธิพลทางความคิดสำคัญของเลี้ยวทวนในช่วงเวลาดังกล่าว และทำให้งานของเขามีลักษณะที่เชื่อมโยงและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเมือง ภาษา สุนทรียศาสตร์และจริย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ซึ่งทำให้เกิดความไม่พอใจแก่คนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของนาซีและเกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันเป็นวงกว้าง แต่เขาก็ยังแสดงจุดยืนของเขาต่อไปบนฐานของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (freedom of speech) จนเกิดเหตุการณ์ที่เขาถูกลอบทำร้ายและเกิดประเด็น the Faurisson affair ที่โนม ชอมสกี (Noam Chomsky) ได้เขียนคำนำในผลงาน *Memoire en defense* ของเขาเพื่อยืนยันเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น แต่ก็กลับถูกโจมตีว่าเป็นผู้ที่เห็นด้วยกับความคิดของโพริสซง ท้ายที่สุดในปี ค.ศ. 1990 ประเทศฝรั่งเศสได้มีการผ่านกฎหมาย the Gayssot Act ที่กำหนดให้การตั้งคำถามหรือปฏิเสธอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ (crimes against humanity) นั้นถือเป็นความผิด และทำให้เขาถูกถอดออกจากตำแหน่งในที่สุด

⁹ Jean-François Lyotard, *The Differend: Phrases in Dispute*, §2

ศาสตร์ (ดังที่จะเห็นได้ในบทถัด ๆ ไป) ตลอดจนการให้ความสำคัญไปที่ประเด็นปัญหาเรื่องความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลาย

ก่อนหน้าการตีพิมพ์เผยแพร่งาน *Au juste: Conversations* และ *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* นั้น ในปี ค.ศ. 1974 เลียวทาร์ดก็ได้ตีพิมพ์งานชิ้นหนึ่งชื่อ *Économie Libidinale* ซึ่งเป็นการวิพากษ์ต่อความคิดทางการเมืองแบบมาร์กซิสม์ และก็ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนหรือจุดแตกหักทางความคิดของเขากับความคิดดังกล่าวด้วยเหตุผลที่ว่า เขาต้องการที่จะพัฒนาทฤษฎีและคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ นอกเหนือจากกรอบคิดหรือคำอธิบายแบบมาร์กซิสม์ที่ยึดติดกับโครงสร้างมาสู่เรื่องความปรารถนาและความรู้สึกบนฐานของการอ่านงานในสายจิตวิเคราะห์ ผลลัพธ์ที่ตามมาก็คือ เขาได้สูญเสียเพื่อนที่สันทานความคิดแบบมาร์กซิสม์และเคยทำงานด้วยกันในกลุ่มองค์กรฝ่ายซ้ายอย่าง *Socialisme ou Barbarie* ไปจำนวนมาก ซึ่งนี่ก็เป็นหนึ่งในแรงขับที่สำคัญสำหรับเขาให้หันมาสนใจประเด็นปัญหาความแตกต่างหลากหลายและมีจุดยืนที่ปฏิเสธทฤษฎีหรือคำอธิบายที่สถาปนาความจริงหนึ่งเดียวอันเป็นที่สุด¹⁰

ด้วยกรอบคิดหรือแนวทาง ‘หลังสมัยใหม่’ นี้ ก็ทำให้เลียวทาร์ดเป็นที่ถูกพูดถึงเป็นวงกว้างและได้ถูกรับเชิญไปสอนและบรรยายในมหาวิทยาลัยชั้นนำหลายแห่ง โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ก็มีท่าทีและกระแสตอบรับต่อตัวเลียวทาร์ดและงานของเขาที่แตกต่างกันออกไป และนำไปสู่ประเด็นถกเถียงที่สำคัญต่าง ๆ กล่าวคือ ประเด็น ‘หลังสมัยใหม่’ ซึ่งถือเป็นกรอบหรือแนวคิดหลักของเลียวทาร์ดในช่วงเวลานี้ก็ได้ทำให้เกิดการศึกษาและการถกเถียงในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ต่อมาภายใต้กรอบดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น งาน *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism* (1992) ของ Fredric Jameson หรือ *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change* (1992) ของ David Harvey รวมไปถึงบทความและงานวิจัยที่ใช้กรอบคิดนี้เพื่อทำความเข้าใจหรือถกเถียงในประเด็นปัญหาของสังคมร่วมสมัย เช่น *Standpoint Theory and the Possibility of Justice: A Lyotardian Critique of the Democratization of Knowledge* (2007) ของ Margret Grebowicz และ *Complications of the Climate Change Narrative within the Lives of Climate Refugees: Slow Causality and Apocalyptic Themes* (2020) ของ Raphaella Mascia นอกจากนั้นแล้ว กรอบคิดนี้ยังได้พาเลียวทาร์ดทะลุทะลวงเข้าไปสู่พื้นที่ของศิลปะด้วย

¹⁰ ดูเพิ่มเติมในประเด็นจุดเปลี่ยนจากความคิดของเลียวทาร์ดที่ Geoffrey Bennington, *Lyotard: Writing the Event*

การถูกรับเชิญให้เป็นภัณฑารักษ์ร่วมในงานนิทรรศการ *Les Immatériaux* ซึ่งจัดขึ้นที่ Pompidou Centre ในปี ค.ศ. 1985 อีกด้วย¹¹

ประเด็นที่สำคัญประการต่อมาก็คือเรื่องความแตกต่างหลากหลายและความยุติธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นโจทย์หลักและหัวใจสำคัญของความคิดของเลียวทาร์ดในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งความคิดของเขากียังคงถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาประเด็นทางการเมืองเพื่อทำความเข้าใจและเปิดพื้นที่ให้ผู้คนที่แตกต่างหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น *Postmodernism and Democracy: Learning from Lyotard and Lefort* (1998) ของ Patrick F. McKinlay, *Universality without Consensus: Jean-François Lyotard on Politics in postmodernity* (2020) ของ Javier Burdman และ *Affirming Affectivity: On the Task of Philosophy in Lyotard's Later Works* (2020) ของ Daan Keij เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีกลุ่มนักคิดนักทฤษฎีที่ไม่เห็นด้วยกับความคิดของเลียวทาร์ดด้วยเช่นกัน และได้วิจารณ์และตอบโต้ความคิดของเขาโดยเฉพาะกลุ่มนักคิดในสายทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) ยกตัวอย่างเช่น ซีลา เบ็นฮาบิบ (Seyla Benhabib) ที่ได้วิจารณ์ความคิดของเลียวทาร์ดเอาไว้ในบทความ “Epistemologies of Postmodernism: A Rejoinder to Jean-François Lyotard” (1984) และ *Democracy and Difference: Reflections on the Metapolitics of Lyotard and Derrida* (1994) รวมไปถึงงานศึกษาถึงจุดยืนที่แตกต่างกันระหว่างเลียวทาร์ดกับนักคิดคนสำคัญในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์อย่างเฮอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เช่น “Habermas and Lyotard on postmodernity” (1991) ของ Richard Rorty และ “Democracy and the Post-Enlightenment: Lyotard and Habermas Reappraised” (1992) ของ Harry F. Dahms เป็นต้น

2.2 การนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมด้วยการสนทนา

สำหรับการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมในแนวคิดเรื่องความยุติธรรมนั้น เลียวทาร์ดเลือกที่จะทำมันผ่านการสนทนา ซึ่งก็ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่าเหตุใดเขาจึงต้องทำเช่นนั้น และมีวิธีการอื่นอีกหรือไม่ที่สามารถใช้นำเสนอประเด็นดังกล่าว หรือถ้าหากวิธีการนี้มี

¹¹ ดูเพิ่มเติมในประเด็นนิทรรศการ *Les Immatériaux* ที่ Kiff Bamford, Jean-François Lyotard, p.104

ความสำคัญหรือมีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิธีการนี้ในการนำเสนอ อะไรคือเหตุผลและความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องความยุติธรรมกับวิธีการนี้

อย่างที่ได้อธิบายไปข้างต้นแล้วว่างาน *Just Gaming* นั้นคือบันทึกการสนทนาว่าด้วยประเด็นปัญหาเรื่องความยุติธรรม แต่ถ้าหากจะพูดลงไปในเรื่องละเอียดหรือโครงสร้างของงาน ก็สามารถกล่าวได้ว่ามันมีเนื้อหาที่สลับซับซ้อนและไม่ได้ดำเนินไปอย่างตรงไปตรงมาในการนำเสนอประเด็นดังกล่าว กล่าวคือ เนื้อหาของงานชิ้นนี้นั้นแบ่งออกเป็นเจ็ดบทตามวันที่การสนทนาเกิดขึ้น โดยเนื้อหาในแต่ละบทนั้นจะมีประเด็นย่อยเฉพาะของตัวเอง ซึ่งเราสามารถอ่าน ตีความและทำความเข้าใจเนื้อหาเฉพาะในบทนั้น ๆ ได้โดยไม่มีความจำเป็นต้องเรียงตามลำดับก่อนหลัง แต่ในขณะเดียวกัน ประเด็น รายละเอียดต่าง ๆ รวมไปถึงคำถามและข้อถกเถียงตลอดบทสนทนาทั้งเจ็ดวัน ก็เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเรื่องความยุติธรรมหรือจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของเลียวทาร์ดที่ได้สะท้อนและถูกเผยแสดงออกมาตามจังหวะของการโต้ตอบในการสนทนาของบุคคลทั้งสองซึ่งเป็นไปได้โดยธรรมชาติและไม่ได้มีการจัดเตรียมบทเอาไว้ก่อนล่วงหน้า

นั่นจึงทำให้บทสนทนาชิ้นนี้ แม้จะมีความยาวไม่มากนัก นั่นคือเพียง 100 หน้าหากไม่นับรวมบทส่งท้าย แต่ก็มีเนื้อหาที่สลับซับซ้อนในแง่ที่ว่าด้วยธรรมชาติของการสนทนาเอง มันจึงทำให้เนื้อหาและประเด็นย่อยภายในแต่ละบทนั้นมีความกระจัดกระจายและไม่เป็นระเบียบ เช่น เนื้อหาหรือความเข้าใจเดียวกันอาจได้รับการพูดถึงซ้ำในบทอื่นด้วยคำอธิบาย มโนทัศน์หรือชื่อเรียกอื่น ซึ่งเปลี่ยนไปตามประเด็นย่อยหรือกรณีที่กำลังถูกถกเถียงหรือคำถามระหว่างคู่สนทนามีประเด็นย่อยจำนวนหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ซึ่งเราจำเป็นต้องมีความเข้าใจในรายละเอียดพื้นฐานของเหตุการณ์เหล่านั้นและบริบททางสังคมในเวลานั้น เพื่อที่จะทำความเข้าใจได้ว่าประเด็นปลีกย่อยเหล่านั้นถูกพูดขึ้นมาได้อย่างไร เพื่อเป้าหมายอะไรหรือมีความสำคัญและสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องความยุติธรรมอย่างไร

สิ่งที่สลับซับซ้อนประการต่อมาในบทสนทนาชิ้นนี้ก็คือ การละเนื้อหาหรือประเด็นทางปรัชญา รวมไปถึงจุดยืนหรือความคิดทางการเมืองบางส่วนเอาไว้โดยไม่ได้พูดถึงทั้งหมด กล่าวคือ ด้วยลักษณะที่เป็นการสนทนา มันจึงทำให้คู่สนทนาไม่สามารถที่จะพูดหรืออธิบายถึงเนื้อหาเหล่านี้เพื่อแสดงจุดยืนของตัวเองได้อย่างกระชับชัดเจน หากแต่จะต้องตอบโต้กับอีก

ฝ่ายและขับเคลื่อนการสนทนาให้ดำเนินไป ยกตัวอย่างเช่น เมื่อบทสนทนาดำเนินไปถึงประเด็น จุดยืนหรือแนวคิดของเลียวทาร์ดเองซึ่งมีส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องหรือได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญา ภาษาของลุดวิก วิทต์เกินสไตน์ หรือเมื่อมีการพูดถึงความคิดของอิมมานูเอล ค้านท์ในงานชิ้นที่สามของโครงการปรัชญาวิพากษ์ของเขาอย่าง *Critique of Judgment* ในบทสนทนานี้ก็ไม่ได้มีการกล่าวหรืออธิบายความคิดของนักปรัชญาเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร หรืองานของพวกเขาถูกเลียวทาร์ดอ่านอย่างไร หากแต่มุ่งเน้นไปที่การโต้ตอบและถกเถียงจากจุดยืนของเลียวทาร์ดเลย ซึ่งในส่วนนี้ก็ทำให้ผู้อ่านจำเป็นต้องอ่านงานของนักปรัชญาที่ถูกพูดถึง หรือมีพื้นความรู้และความเข้าใจในความคิดของนักปรัชญาเหล่านั้นในระดับหนึ่งเสียก่อน จึงจะสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาในบางส่วนของบทสนทนาที่มีลักษณะเช่นนี้ได้

ด้วยความไม่ชัดเจนดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิดความสับสนซับซ้อนอีกประการหนึ่งตามมา นั่นคือ การไม่ครอบคลุมเนื้อหาที่จำเป็น ในความหมายที่ว่า สำหรับผู้อ่านที่ไม่ได้มีความเข้าใจต่อความคิดของนักปรัชญาที่ถูกอ้างถึง ทั้งนักปรัชญาในกลุ่มที่เลียวทาร์ดเข้าไปอ่าน ดีความแล้วรับอิทธิพลจากงานหรือความคิดเหล่านั้นมาพัฒนาเป็นแนวคิดของตัวเอง และนักปรัชญาในกลุ่มที่เขาปฏิเสธและต้องการตอบโต้จุดยืนในปัญหาความยุติธรรมด้วยแนวคิดของตัวเอง ก็อาจทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขาได้อย่างครบถ้วน ด้วยเหตุที่ว่า จะไม่สามารถแยกแยะเนื้อหาในบทสนทนาบางส่วนได้ว่าส่วนใดคือความคิดของเลียวทาร์ดเอง ส่วนใดเป็นความคิดของนักปรัชญาคนอื่นที่เขาเห็นด้วยและยกขึ้นมาเพื่ออธิบายถึงแนวคิดของเขา หรือส่วนใดเป็นความคิดของนักปรัชญาที่เขาต้องการจะปฏิเสธ รวมไปถึงการไม่สามารถแยกแยะหรือทำความเข้าใจประเด็นปลีกย่อยจำนวนหนึ่งได้ว่าเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องความยุติธรรมหรือไม่อย่างไร หรือเป็นแค่เพียงประเด็นที่ถูกพูดถึงขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจตามธรรมชาติของการสนทนาเท่านั้น

นอกจากนั้นแล้ว ก็ยังมีความเหลื่อมซ้อนกันของแนวคิดของเลียวทาร์ดกับจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของนักปรัชญาคนอื่นซึ่งถูกพูดหรืออ้างถึงโดยคู่สนทนาเพื่อใช้เป็นหลักเปรียบเทียบหรือเป็นการตั้งคำถามต่อเลียวทาร์ดว่าความคิดของเขานั้นเหมือนกับความคิดของนักปรัชญาคนอื่นในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งหรือไม่อย่างไร ซึ่งคำตอบของเขานั้นก็เป็นการตอบเฉพาะในประเด็นที่กำลังโต้ตอบกันโดยไม่ได้มีการอธิบายลงไปถึงเนื้อหาทั้งหมดว่านักปรัชญาที่ถูกอ้างหรือพูดถึงนั้นคิดอย่างไร หรือเลียวทาร์ดอ่านงานเหล่านั้นแล้วรับความคิดเหล่านั้นมาปรับใช้

อย่างไร หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในการสนทนา นี้ มีการรับเอาเนื้อหาบางส่วนไว้ก่อนแล้วว่าเป็นสิ่งที่รู้และเข้าใจกันก่อนจะเริ่มต้นการสนทนา เพราะเหตุว่าคู่สนทนาทั้งสองนั้นเป็นปรัชญาด้วยกันทั้งคู่ มันจึงไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงหรืออธิบายลงไป ในรายละเอียดส่วนนั้นอีก

ความสลับซับซ้อนประการสุดท้ายก็คือ ความไม่ต่อเนื่องของเนื้อหาในบทสนทนา กล่าวคือ ด้วยลักษณะของการสนทนาที่เลี้ยวทวนไม่ได้กำลังอธิบายแนวคิดของเขาเองอยู่ฝ่ายเดียว หากแต่มีการโต้ตอบอยู่ตลอดเวลา มันจึงทำให้ประเด็นต่าง ๆ ในการสนทนานั้นไม่มีลำดับขั้นตอนของการนำเสนอว่าจะต้องถูกร้อยเรียงและถ่ายทอดออกมาอย่างไร อีกทั้งยังไม่มีหนึ่งเดียวทิศทางที่มุ่งตรงไปสู่แนวคิดของเลี้ยวทวน หากแต่มีประเด็นปลีกย่อยใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ได้ถูกจัดเตรียม มันจึงทำให้ประเด็นและเนื้อหาต่าง ๆ ที่มีความสลับไหลสลับไปมา ซึ่งเราจะพบในบทสนทนาหลายช่วงหลายตอนว่าประเด็นของการสนทนานั้นได้ถูกเปลี่ยนหรือข้ามไปอย่างรวดเร็วตามความสนใจและความต้องการของคู่สนทนาในขณะนั้นว่าอยากจะถกเถียงลงไปรายละเอียดของประเด็นใด หรือมีสิ่งที่เพิ่งนึกขึ้นได้ระหว่างการสนทนาแต่ก็ได้เข้ามาแทรกแซงหรือเบี่ยงเบนประเด็นที่ดำเนินมาก่อนหน้านี้ไป

อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบการสนทนาจะมีความสลับซับซ้อนอย่างที่กล่าวมา และอาจดูเป็นปัญหาหรืออุปสรรคสำหรับการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเลี้ยวทวนเสียด้วยซ้ำ แต่ทว่า การสนทนานี้ก็เป็นรูปแบบที่จำเป็นต่อการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมของเลี้ยวทวนอย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปใช้วิธีการอื่นได้ ด้วยเหตุว่า การสนทนานั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างระเบียบทางภาษา¹² (language-games) แต่ละชุด ซึ่งในขณะเดียวกันนั่นเอง รอยต่อหรือจุดปะทะก็เป็นเส้นขอบหรือกรอบที่ถูกวางให้กับระเบียบทางภาษาเหล่านั้นเพื่อกันไม่ให้เกิดการละเมิดหรือกระทำความรุนแรงต่อกันและกันไปด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สำหรับเลี้ยวทวน การสนทนานี้คือพื้นที่เดียวที่ทำให้เราแลเห็นถึงปัญหาความยุติธรรมซึ่งเป็นเรื่องของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา และเข้าใจถึงข้อจำกัด

¹² ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ตั้งใจใช้คำแปลของ ‘language-game(s)’ ที่ต่างกันเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความคิดของเลี้ยวทวนและวิคตอร์ เกนสไตน์ โดยเมื่อพูดถึงความคิดของวิคตอร์ เกนสไตน์ผู้เขียนจะใช้คำว่า “เกมทางภาษา” และเมื่อพูดถึงความคิดของเลี้ยวทวนผู้เขียนจะใช้คำว่า “ระเบียบทางภาษา”

ของระเบียบทางภาษาแต่ละชุดที่ผู้คนในสังคมสังกัดอยู่ ซึ่งการวางกรอบนี้ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเลียวทาร์ด ควบคู่ไปกับการพิจารณาความสัมพันธ์ของมันกับการอธิบาย (ดังที่จะกล่าวถึงในบทถัด ๆ ไป) และเราจะมีประสบการณ์ต่อการวางกรอบนี้ได้เฉพาะเมื่อเรามีการสนทนากับคนอื่นเท่านั้น

โดยในที่นี้ เมื่อเราพูดถึงระเบียบทางภาษาซึ่งถือได้ว่าเป็นวิธีวิทยาหลักของความคิดของเลียวทาร์ดในช่วงทศวรรษ 1980 ถึง 1990 และก็เป็นวิธีวิทยาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมด้วยเช่นกัน เราจำเป็นต้องเข้าใจรายละเอียดของวิธีวิทยาดังกล่าวเสียก่อนว่าคืออะไร ที่มาที่ไปอย่างไร

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นถึงการแตกหักกับความคิดทางการเมืองแบบมาร์กซิสม์และการเปลี่ยนจุดยืนหรือฐานคิดของเลียวทาร์ดในช่วงทศวรรษ 1970 แล้วนั้น หนึ่งในงานปรัชญาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนของเขาครั้งนี้ก็คือ *Philosophical Investigations* ของลุดวิก วิตต์เกนสไตน์ ซึ่งถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1953 และได้ทำให้เกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางในวงการปรัชญา โดยเฉพาะในพื้นที่ของปรัชญาภาษา ทั้งนี้ข้อเสนอในงานดังกล่าวถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญของขบวนการปรัชญาที่เรียกว่าปรัชญาวิเคราะห์¹³ (analytic philosophy) และเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการหรือกระแสของปรัชญาที่ได้จัดวางภาษาให้เป็นรากหรือแกนกลางที่สำคัญของปัญหาในเชิงอภิปรัชญาที่ทรงพลังอย่างมากของช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อ linguistic turn โดยกระแสและขบวนการดังกล่าวนี้ แม้จะมีจุดเริ่มต้นและเป็นที่ถูกพูดถึงอย่างมากในโลกรวิชาการที่ใช้ภาษาอังกฤษ แต่ต่อมาก็ได้เข้ามาสู่วงวิชาการฝรั่งเศสและมีอิทธิพลต่อการศึกษาในประเด็นภาษาของฝรั่งเศสในช่วงเวลาด้วยเช่นกัน¹⁴

ในงานชิ้นนี้วิตต์เกนสไตน์ได้เสนอความคิดเรื่องเกมทางภาษา ซึ่งเป็นมุมมองต่อภาษาว่ามีลักษณะเหมือนกับเกม (game) กล่าวคือ เกมนั้นมีกฎ (rule) กำกับการเล่นว่าจะต้องเล่นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น เกมหมากรุกที่มีกติกากำกับว่าผู้เล่นทั้งสองจะต้องสลับการเดินหมาก ตัว

¹³ ดูเพิ่มเติมในประเด็นจุดเริ่มต้นและประเด็นถกเถียงของปรัชญาวิเคราะห์ใน Michael Dummett, *The Origins of Analytical philosophy*

¹⁴ ดูเพิ่มเติมในประเด็นการเปลี่ยนฐานคิดและอิทธิพลของ linguistic turn ต่อเลียวทาร์ดที่ Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, ix-x

หมากแต่ละชนิดจะมีรูปแบบการเดินอย่างไร และการชนะหรือจบเกมจะต้องทำอย่างไร โดยเกมที่แตกต่างกันก็จะมีชุดของกฎที่แตกต่างกันไป ซึ่งเราก็จะต้องเรียนรู้หรือเข้าใจกฎเหล่านั้น เพื่อที่จะสามารถเล่นมันกับคนอื่นได้ ในทัศนะของวิตต์เกินสไตน์ ตัวภาษานั้นก็ไม่ต่างกัน หมายความว่า ภาษาจะถูกใช้เพื่อสื่อสารหรือสื่อความระหว่างมนุษย์อย่างไรก็ขึ้นอยู่กับกฎที่กำกับภาษานั้น ๆ อยู่ ซึ่งนี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมเขาจึงเรียกมันว่าเกมทางภาษา

จากมุมมองนี้ ความหมายของคำหรือประโยคต่าง ๆ รวมไปถึงการสื่อสารหรือสื่อความหมายระหว่างเรากับคนอื่นจะมีอยู่และเป็นไปได้อย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับกฎที่กำกับเกมทางภาษาที่เราเล่นอยู่ ซึ่งถ้าหากทั้งสองฝ่ายนั้นเล่นอยู่ในเกมทางภาษาเดียวกันการสื่อความหมายและความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ตรงกันก็จะเป็นไปได้ ดังนั้น หากเราต้องการทำความเข้าใจภาษา ๆ หนึ่ง เราก็จะต้องทำผ่านการเรียนรู้กฎของเกมทางภาษานั้น ๆ

ทั้งนี้ เพราะวิตต์เกินสไตน์นั้นไม่เห็นด้วยกับมุมมองต่อภาษาแบบที่เห็นว่าความสัมพันธ์ของคำ (words) และสิ่งต่าง ๆ (things) นั้นเป็นไปโดยตรงไปตรงมา กล่าวคือ เขาไม่เห็นด้วยว่าคำ ๆ หนึ่งที่เราเอ่ยอ้างขึ้นมา มันมีความหมาย (meaning) ที่แน่นอนตายตัวติดอยู่กับตัวมันมาอยู่แล้วตั้งแต่แรกเริ่ม หากแต่คำ ๆ หนึ่งนั้นสามารถมีความหมายได้มากมายหลายแบบ ขึ้นอยู่การใช้ภาษา เช่น เมื่อพูดคำว่า “น้ำ” มันอาจมีความหมายเป็นคำสั่งที่สั่งให้ผู้ฟังนำสิ่งของมาให้แก่ผู้พูด อาจเป็นคำร้องขอที่ผู้พูดร้องขอบางอย่างจากคนที่เป็นผู้ฟัง หรืออาจมันเป็นคำเตือนต่อผู้ฟังให้ระวังทางเดิน เป็นต้น จึงทำให้คำว่า “น้ำ” ไม่ได้มีความหมายถึงน้ำที่เป็นวัตถุอย่างหนึ่งหรือสสารที่มีองค์ประกอบทางเคมีเฉพาะแบบหนึ่งแค่เพียงอย่างเดียว หากแต่มีความหมายที่ขึ้นอยู่กับบริบทและการใช้งานของมัน (‘the meaning of a word is its use in the language.’¹⁵) และรวมไปถึงข้อเสนอของเขาที่ว่าเราไม่สามารถแบ่งแยกการทำความเข้าใจภาษาและการใช้ภาษาซึ่งเป็นการกระทำ (actions) อย่างหนึ่งออกจากกันได้ (‘...consisting of language and the actions into which it is woven...’¹⁶)

อย่างไรก็ดี แม้ความคิดเรื่องเกมทางภาษาของวิตต์เกินสไตน์จะกลายมาเป็นอิทธิพลสำคัญต่อเสี้ยวทาร์ตีในฐานะวิริวิทยาซึ่งให้กำเนิดผลงานที่ทำให้เขามีชื่อเสียงนอกเหนือจากโลก

¹⁵ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Part I, §43

¹⁶ Ibid., Part I, §7

วิชาการภาษาฝรั่งเศสอย่าง *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* ก็ตาม แต่เขาก็ไม่ได้รับหรือใช้ความคิดดังกล่าวที่วิตต์เกินสไตน์เสนอไปในลักษณะเดียวกันกับที่วิตต์เกินสไตน์ใช้ กล่าวคือ สำหรับวิตต์เกินสไตน์แล้ว ความคิดเรื่องเกมทางภาษานั้นมีเป้าหมายอยู่ การทำความเข้าใจภาษา หรือถ้าพูดให้ชัดเจนในภาษาของเขาเองก็คือ กฎของเกมทางภาษา เพื่อนำไปสู่การตอบโจทยที่ว่าด้วยการกำหนดความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นและมีอยู่อย่างไร และการที่มนุษย์ต่างยึดโยงตัวเองเข้ากับความหมายของสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนยึดถือว่าอะไรเป็นความจริงนั้นเป็นไปได้อย่างไร หรือวางอยู่บนเงื่อนไขอะไร ซึ่งในอีกนัยหนึ่ง มันก็คือ โจทย์ทางอภิปรัชญาซึ่งว่าด้วยความจริง (truth) นั้นเอง ในขณะที่เลียวทาร์ดนั้นรับเอาความคิดดังกล่าวมาปรับใช้เป็นเรื่องของระเบียบทางภาษา เพื่อตอบโจทยในการอธิบายถึงกระบวนการสร้างความชอบธรรม ความถูกต้องและความสมเหตุสมผลของความรู้พื้นฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา ซึ่งต่อมาก็ได้ถูกขยายประเด็นไปสู่ปัญหาความยุติธรรมและความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นโจทยในพื้นที่หรือปริณตของการเมือง

ความแตกต่างอีกประการระหว่างเกมทางภาษาของวิตต์เกินสไตน์และระเบียบทางภาษาของเลียวทาร์ดก็คือ เป้าหมายและโจทยที่ความคิดนั้นต้องการจะตอบ กล่าวคือ สำหรับวิตต์เกินสไตน์ การขบคิดในประเด็นปัญหาเรื่องภาษานั้นได้นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องรูปแบบการใช้ชีวิต (a form of life) ในความหมายที่ว่า การเรียนรู้กฎของเกมสัทภาษาจะต้องดำเนินควบคู่ไปกับการใช้ชีวิต เพราะมนุษย์คนหนึ่งเริ่มต้นการเรียนรู้ภาษาตั้งแต่เมื่อเขาเกิดมา โดยเขาต้องเรียนรู้ภาษาจากคนอื่นที่อยู่รอบตัว ผ่านการฟังและการสังเกตว่าพวกเขาใช้ภาษากันอย่างไร เช่น เรียกสิ่งต่าง ๆ ด้วยชื่ออะไร ใช้คำว่าอะไรในการแทนจำนวนต่าง ๆ และพวกเขาใช้สัญลักษณ์อะไรในการเขียนแทนคำหรือจำนวนเหล่านั้น และเมื่อเขาเติบโตขึ้นกระบวนการเหล่านี้พัฒนามากขึ้น จากการเรียนรู้ความหมายของคำต่าง ๆ ก็มาสู่ความเข้าใจที่มีต่อตัวเองและโลกที่อาศัยอยู่ จากคำ ๆ หนึ่งมาสู่ความเข้าใจต่อไวยากรณ์หรือโครงสร้างประโยค นำมาสู่การแสดงออกหรือการกระทำ (act) บางอย่าง นั่นคือการใช้ภาษาพูดคุยสื่อสารกับคนอื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ตามการใช้ชีวิตของคนแต่ละคน ดังที่วิตต์เกินสไตน์กล่าวเอาไว้ว่า “การพูดหรือการใช้ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของของกิจกรรมหรือรูปแบบการใช้ชีวิต” (...the

speaking of language is part of an activity, or of a form of life.¹⁷⁾ และ “การจินตนาการถึงภาษาหมายถึงการจินตนาการถึงรูปแบบการใช้ชีวิต” (‘...to imagine a language means to imagine a form of life.’¹⁸⁾)

ในขณะที่สำหรับเลียวทาร์ด ซึ่งเราสามารถเห็นได้ชัดเจนในงาน *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* ว่าเป้าหมายหรือสิ่งที่เขาต้องการเข้าไปทำความเข้าใจนั้น ก็คือการทำงานของระเบียบทางภาษา ว่ามันมีขั้นตอนหรือลักษณะเป็นอย่างไร การกำหนดหรือทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้นมีกระบวนการอย่างไร ตลอดจนมีผลกระทบต่อชีวิตผู้คนและสังคมอย่างไร ซึ่งเราก็อาจเรียกการทำงานของระเบียบทางภาษาที่กำหนดหรือทำให้เกิดความจริงนี้ได้ว่าเป็นการทำงานของวาทกรรม (discourse) ทั้งนี้ ก็เพื่อเปิดโปงให้เห็นถึงที่มาและความไม่ตรงไปตรงมาของความรู้ว่ามีกระบวนการและกฎเกณฑ์อย่างไรกว่าจะเกิดเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าความรู้ขึ้น และนำมาสู่การตั้งคำถามการสถานะและสภาวะของความรู้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

และในงาน *Just Gaming* เลียวทาร์ดก็ใช้ได้วิธีวิทยาเดียวกันนี้ โดยมีเป้าหมายที่ต้องการจะเปิดเผยให้เห็นถึงข้อจำกัดของระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งว่าความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้นเป็นผลลัพธ์การปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาอย่างไร และเมื่อสังกัดบนระเบียบทางภาษาที่ต่างชุดกัน ความเข้าใจต่อความหมายของสิ่งเหล่านี้ในรูปแบบหรือลักษณะอื่น ๆ ก็ย่อมเป็นไปได้ โดยไม่มีระเบียบทางภาษาชุดใดที่สามารถสถาปนาสิ่งที่เรียกว่าความจริงสูงสุดหรือหลักเกณฑ์ซึ่งเป็นมาตรฐานในทุกกรณีได้ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าบนเงื่อนไขหรือสภาวะดังกล่าวนี้ ปัญหาความยุติธรรมนั้นเกิดมีขึ้นได้อย่างไร และเราจะต้องทำอย่างไรเพื่อแก้ไขมัน เพื่อนำไปสู่การตอบโจทย์ของการอยู่ร่วมกันของผู้คนซึ่งเต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย

¹⁷ Ibid., Part I, §23

¹⁸ Ibid., Part I, §19

2.3 ประเด็นสำคัญในความคิดของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด เราสามารถสรุปประเด็นหลักที่เขาได้นำเสนอในช่วงทศวรรษ 1980 ถึง 1990 และลักษณะที่สำคัญของความคิดของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดซึ่งถูกใช้เป็นกรอบคิดในการมองสังคมการเมือง โดยแบ่งออกเป็นสามประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรกคือ ความไม่สามารถเทียบกันได้หรือ ‘incommensurability’ ของระเบียบทางภาษา กล่าวคือ ระเบียบทางภาษาแต่ละชุดนั้น มีปฏิบัติการในการสร้างความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ รวมไปถึงยังมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินต่อสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร ในแบบของตัวมันเอง และในชุมชนทางการเมืองชุมชนหนึ่งก็มีระเบียบทางภาษาที่กำลังปฏิบัติการอยู่มากกว่าหนึ่งชุด ดังนั้นมันจึงส่งผลทำให้ผู้คนในฐานะสมาชิกของชุมชนทางการเมืองแต่ละคนซึ่งสังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาที่ต่างกัน มีความเข้าใจต่อความหมายของสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนการตัดสินเชิงการเมืองและความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปริมนทลของการเมืองที่ถูกแสดงออกมาแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ เรานั้นไม่สามารถใช้หรือยึดเอาหลักเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาชุดใดชุดหนึ่งมาเป็นมาตรฐานในการเทียบวัดและตัดสินได้ว่าการตัดสินเชิงการเมืองหรือความคิดเห็นบนฐานของระเบียบทางภาษาชุดอื่นนั้นผิดหรือถูกต้อง ดีกว่าหรือแยกว่ากัน

ยกตัวอย่างเช่น เมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่ชุมชนทางการเมืองที่เราอาศัยอยู่ต้องประสบพบเจอกับวิกฤติหรือปัญหาบางอย่าง ผู้คนต่างก็ตัดสินและมีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่แตกต่างกันออกไป เช่น คนกลุ่มหนึ่งอาจจะเห็นว่าท่าทีของผู้นำหรือมาตรการของหน่วยงานต่าง ๆ ในการรับมือกับปัญหาเป็นสิ่งที่ถูกต้องและออกมาแสดงความคิดเห็นไปในเชิงชื่นชมและสนับสนุน ขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งอาจไม่เห็นเช่นนั้น พวกเขาอาจมองเหตุการณ์เดียวกันจากแง่มุมอื่นแล้วเห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นความบกพร่องของผู้นำ และก็แสดงความคิดเห็นออกมาในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งนี้ ก็เป็นเพราะพวกเขาไม่ได้มีความเข้าใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นรวมถึงหลักเกณฑ์ในการตัดสินที่เหมือนกัน ซึ่งเราไม่สามารถที่จะหาข้อสรุปหรือตัดสินได้ว่าที่จริงแล้วความคิดเห็นของฝ่ายใดจะถูกต้องหรือดีกว่ากัน สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของการเมืองที่ผู้คนมีความแตกต่างของเงื่อนไขของชีวิต มีที่มาที่ไป ประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจต่อสิ่ง ๆ เดียวกันที่ต่างกัน ซึ่งเราไม่อาจจะเอามาเทียบวัดกันได้

ประเด็นต่อมา ซึ่งเราอาจพูดได้ว่ามันคืออีกด้านของเหรียญเดียวกันกับความไม่สามารถเทียบกันได้ นั่นก็คือ การบ่อนเซาะสลายความชอบธรรมหรือ ‘delegitimation’ ที่ปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาแต่ละชุดนั้นกระทำต่อกันและกัน กล่าวคือ นอกจากระเบียบทางภาษาแต่ละชุดจะมีการสร้างความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ และหลักเกณฑ์ในการตัดสินต่อสิ่งเหล่านั้นในแบบของตัวเองแล้ว มันยังดำเนินตัวเองไปในลักษณะที่ต้องการจะแข่งขันเพื่อเอาชนะระเบียบชุดอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา ผ่านโต้แย้งและถกเถียงว่าหลักเกณฑ์และความหมายความเข้าใจที่ถูกสร้างขึ้นจากปฏิบัติของระเบียบทางภาษาชุดอื่น ๆ นั้นไม่ถูกต้อง และพยายามนำเสนอตัวเองในฐานะคำอธิบายที่ถูกต้อง แต่ทว่าในท้ายที่สุดก็ไม่มีระเบียบชุดใดที่สามารถที่เอาชนะระเบียบชุดอื่น ๆ ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดจนสามารถที่จะครอบงำ (dominate) หรือกำหนดความหมายและความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ว่าเป็นอย่างไร เพราะระเบียบทางภาษาทุกชุดนั้นสามารถถูกโต้แย้งจากระเบียบชุดอื่นได้เสมอ

ยกตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์เดียวกันกับที่กล่าวมาข้างต้น ผู้คนอาจมีเกณฑ์การตัดสินต่อนโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ ที่ออกมาไม่เหมือนกัน คนกลุ่มหนึ่งที่อาจจะมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีและชีวิตก็อาจพบกับความยากลำบากถ้าหากพวกเขาไม่มีงานทำเพราะพวกเขาไม่ได้มีทรัพย์สินที่สะสมเอาไว้มากเพียงพอ พวกเขาจึงเข้าใจและมองเห็นว่าการช่วยเหลือนั้นควรจจะอยู่ในรูปแบบใด เช่น เงินชดเชย อาหารหรือของใช้พื้นฐาน และแสดงความคิดเห็นหรือมีข้อเรียกร้องออกมาบนฐานของหลักเกณฑ์เรื่องความจำเป็นเร่งด่วนเฉพาะหน้า ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งอาจมีเงื่อนไขชีวิตที่ดีกว่า เพราะอาจได้รับการดูแลจากสวัสดิการต่าง ๆ ที่สามารถจัดหาทรัพยากรต่าง ๆ มาตอบสนองความต้องการของตัวเองได้ หรืออาจมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ามีการสะสมทรัพย์สินเอาไว้มากพอที่จะผ่านปัญหาที่เกิดขึ้นไป นั่นจึงทำให้พวกเขาอาจมีมุมมองแบบอื่นและใช้หลักเกณฑ์ชุดอื่นในการตัดสินว่าการแก้ปัญหาและการช่วยเหลือควรเป็นไปอย่างไร เช่น อาจมองระดับโครงสร้างสังคมและใช้หลักเกณฑ์ของประโยชน์ในระยะยาวหรือประสิทธิภาพ เป็นต้น ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ทั้งสองมุมมองและหลักเกณฑ์ หรืออาจมีมากกว่านั้น เมื่อเราพิจารณาถึงความเป็นจริงของสภาวะของการเมือง ก็ไม่สามารถที่จะโต้แย้งเอาชนะอีกฝ่ายได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีชุดของเหตุผล คำอธิบายและเกณฑ์การตัดสินของตัวเอง และก็พยายามชี้ให้เห็นถึงข้ออ่อนหรือข้อบกพร่องของอีกฝ่าย จนเกิดเป็นการ

โต้เถียงหรือวิพากษ์ในพื้นที่สาธารณะของความคิดเห็นแบบต่าง ๆ ว่าเราควรจะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร

ทั้งความไม่สามารถเทียบกันได้ของระเบียบทางภาษาแต่ละชุดและการบ่อนเซาะสลายความชอบธรรมระหว่างกันและกันนี้ คือ กรอบคิดที่สำคัญของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดในการทำความเข้าใจสังคมการเมืองที่เป็นอยู่ว่าเป็นอย่างไร ซึ่งมันนำไปสู่ประเด็นสำคัญในความคิดของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด ประเด็นสุดท้าย นั่นคือ ความแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity) กล่าวคือ กรอบคิดนี้ทำให้เรามองเห็นปริณิชนของการเมืองว่าเป็นพื้นที่แห่งความแตกต่างหลากหลายของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา ที่ระเบียบทางภาษาแต่ละชุดได้เผยแสดงปฏิบัติการของตัวเองออกมาในรูปของการตัดสินเชิงการเมือง และความคิดเห็นที่ถูกให้และแลกเปลี่ยนซึ่งกันเมื่อเกิดการตัดสินขึ้น และไม่มีระเบียบระเบียบชุดใดที่สามารถครอบงำพื้นที่นี้ได้ทั้งหมด พุดอีกแบบหนึ่งก็คือ ปริณิชนของการเมืองนั้นไม่ใช่พื้นที่แห่งการแสวงหาความจริงสูงสุดอันเป็นเป้าหมายในเชิงอภิปรัชญาหรือทฤษฎี หากแต่เป็นพื้นที่ของการตัดสินเชิงการเมือง

สำหรับการตัดสินเชิงการเมืองที่เลียวทาร์ดพูดถึงนี้ มีที่มาหรือได้รับอิทธิพลมาจากความคิดของอิมมานูเอล ค้านท์เรื่องของการตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetic judgment) ที่เสนอเอาไว้ในงานงานชิ้นที่สามของโครงการปรัชญาวิพากษ์อย่าง *Critique of Judgment* ซึ่งเลียวทาร์ดได้ศึกษาและรับเอาความคิดในงานชิ้นนี้มาพัฒนามาเป็นการตัดสินเชิงการเมืองในช่วงที่เขาเปลี่ยนจุดยืนและฐานคิดในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเอง

โดยในงาน *Critique of Judgment* นั้น ค้านท์ได้อธิบายถึงการตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์ไว้ว่า มันคือการตัดสินต่อคุณค่าอย่างความงาม (the beautiful) ว่าสิ่งที่เรารับรู้นั้นงามหรือไม่ โดยอ้างอิงอยู่บนฐานของความรู้สึก (feeling) ที่เกิดขึ้นเมื่อประสบการณ์ต่อสิ่งที่ถูกรับรู้นั้นเข้ามาปะทะเกิดการสะท้อน (reflection) กับจิตของผู้รับรู้เองเท่านั้น¹⁹ โดยไม่จำเป็นต้องใช้มโนทัศน์ (concepts) หรือความเข้าใจอื่นใดในการตัดสินความงาม นั่นจึงทำให้การตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์ของค้านท์มีลักษณะที่สำคัญก็คือ มันเป็นการตัดสินโดยปราศจากเกณฑ์การตัดสิน

¹⁹ Immanuel Kant, *Critique of Judgment*, §2

(without criteria) ในความหมายที่ว่า การตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์นั้นอ้างอิงกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อเรามีประสบการณ์หรือรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งนั้น แล้วตัดสินว่าสิ่งนั้น ๆ งามหรือไม่ อย่างไร

นอกจากนั้นแล้ว ค้านท์ยังได้อธิบายว่าการตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์นั้นทำงานในลักษณะเช่นนี้กับมนุษย์ทุกคน ทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่ามนุษย์ทุกคนมีสิ่งที่เรียกว่าความสามารถที่จะตัดสินสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือ แม้มนุษย์จะทำความเข้าใจต่อความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติด้วยความสามารถในการทำความเข้าใจ (faculty of understanding) ผ่านมโนทัศน์ ตรรกะ และการจำแนกแยกประเภท (categories) หรือที่ค้านท์เรียกว่า ‘table of judgments’ ซึ่งเป็นข้อเสนอของเขาเองในงานชิ้นหนึ่งของโครงการปรัชญาวิพากษ์อย่าง *Critique of Pure Reason* แล้วก็ตาม²⁰ แต่มนุษย์ก็ยังมีสิ่งสำคัญอย่างเสรีภาพ (freedom) ที่มนุษย์จะตัดสินสิ่งต่างไปตามประสบการณ์ของตัวเอง ตลอดจนสามารถพูดคุยสื่อสารและแสดงความคิดเห็นของตัวเองออกมาได้บนฐานของความสามารถในการสื่อสาร (the universal communicability²¹)

ซึ่งนั่นก็หมายความว่า แม้ว่ามนุษย์แต่ละคนมีความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาเมื่อรับรู้ถึงสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไปหรือเรียกได้ว่าเป็นอัตวิสัยแล้วก็ตาม เช่น เมื่อพบเห็นดอกไม้พันธุ์หนึ่ง คน ๆ หนึ่งอาจจะรู้สึกชอบแล้วตัดสินมันว่างาม ในขณะที่อีกคนหนึ่งอาจไม่ได้รู้สึกและตัดสินเช่นนั้น แต่ด้วยลักษณะที่เรียบง่ายและเป็นความสามารถพื้นฐานที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคนอยู่แล้วของการตัดสิน ก็ทำให้มนุษย์สามารถที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยนกันกับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันให้ได้รับรู้เข้าใจถึงสภาวะจิต (mental state) ที่เกิดขึ้นเมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ เราสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อให้คนอื่นทราบว่าการตัดสินต่อความงามของเรานั้นเป็นอย่างไรได้ แม้ว่า การตัดสินที่มีอาจจะแตกต่างกันก็ตาม

เมื่อเลียวทาร์ดรับเอาความคิดและอิทธิพลของอิมมานูเอล ค้านท์เรื่องของการตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์มาพัฒนาเป็นการตัดสินเชิงการเมือง ขณะเดียวกันเขาก็ได้รับอิทธิพลของลูควิก

²⁰ ดูเพิ่มเติมในประเด็น ‘table of judgments’ ได้ที่ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, A 70/B 95

²¹ ดูเพิ่มเติมในประเด็นความสามารถในการสื่อสารได้ที่ Immanuel Kant, *Critique of Judgement*, §9

วิคตอเรียสไตน์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นด้วย นั่นจึงทำให้การตัดสินเชิงการเมืองของเลียวทาร์ดนั้น เป็นการตัดสินต่อเหตุการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปริบทของการเมืองของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทางการเมือง โดยเมื่อมีการตัดสินแล้วพวกเขาก็แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกัน เพื่อที่จะเปิดเผยการตัดสินของตนเองต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ให้คนอื่นได้รับรู้ว่าเป็นอย่างไร แต่ทั้งนี้ จุดที่ใช้อ้างอิงในการตัดสินของการตัดสินเชิงการเมืองก็ไม่ได้มีเพียงแค่ความรู้สึกเพียงอย่างเดียว ดังเช่นในการตัดสินเชิงสุนทรียศาสตร์ หากแต่ยังหมายรวมถึงความรู้ ความหมายความเข้าใจที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากปฏิบัติการของระเบียบทางภาษารวมไปถึงหลักเกณฑ์ของระเบียบที่แต่ละคนสังกัดอยู่เป็นฐานหรือเงื่อนไขด้วย

เมื่อกลับมาพิจารณาประเด็นสำคัญประเด็นสุดท้ายคือความแตกต่างหลากหลายด้วยกรอบคิดที่อธิบายมานี้ เราก็มองเห็นว่านั่นคือความแตกต่างหลากหลายของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา ที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้การตัดสินเชิงการเมืองของสมาชิกของชุมชนทางการเมืองนั้นแตกต่างกัน ประกอบกับลักษณะของของตัดสินบนฐานของเสรีภาพและความสามารถที่จะตัดสินสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์ มันจึงทำให้การตัดสินที่เกิดขึ้นของแต่ละคนเป็นเอกเทศ (singular) หรือเป็นตัวของตัวเอง และไม่มีการตัดสินหรือเกณฑ์การตัดสินของใครถูกต้องที่สุด

ทั้งสามประเด็นนี้คือลักษณะที่สำคัญความคิดของมอง-ฟรองซัวส์ เลียวทาร์ดในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งในทัศนะของเขานั้น เราจะสามารถสังเกตหรือแลเห็นความแตกต่างดังกล่าวนี้ได้ก็ต่อเมื่อมันได้ถูกแสดงออกมาผ่านการโต้เถียงหรือวิวาทะ (dispute) ของทัศนะและมุมมองต่าง ๆ ที่ยังมีความคิดเห็นที่เข้ามารวมโต้แย้งถกเถียงมากขึ้นเท่าไร มันก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่มีอยู่ในชุมชนทางการเมืองมากขึ้นเท่านั้น และการโต้เถียงหรือวิวาทะนี้ก็ถือเป็นอีกหัวใจหลักสำคัญอย่างหนึ่งในการทำความเข้าใจปัญหาความยุติธรรมของเขาซึ่งเรียกว่าความไม่เป็นธรรมหรือ ‘The unjust’ (ดังที่จะกล่าวในบทถัด ๆ ไป)

บทที่ 3

ความเป็นไปได้ของความยุติธรรม

จากบทที่แล้ว เราได้รู้ถึงที่มาที่ไปของกรอบคิดที่มอง-ฟรองซัวส์ เลียวทาร์ดใช้ในการมองสังคมการเมืองแล้วว่าเป็นอย่างไร ทั้งในแง่ของภูมิหลัง บริบท และอิทธิพลจากความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญอย่างอิมมานูเอล คานท์และลุดวิก วิตต์เกินสไตน์ รวมไปถึงประเด็นสำคัญที่กรอบคิดนี้ต้องการเน้นและชี้ให้เห็น นั่นคือ ความไม่สามารถเทียบกันได้ การบ่อนเซาะสลายความชอบธรรม และความแตกต่างหลากหลายของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ทำให้เราแลเห็นถึงสถานะของสังคมการเมืองในทัศนะของเลียวทาร์ด แต่ประเด็นปัญหาที่สำคัญซึ่งยังคงเป็นไม่ได้ถูกอธิบายถึงก็คือ การที่ความยุติธรรมในทัศนะของเลียวทาร์ดมีลักษณะที่ไม่มีฐานและอยู่เหนือเกินไปกว่าที่ภาษาจะกำหนดหรือนิยามความหมาย ตลอดจนไม่มีโมทัศน์ใดที่สามารถครอบคลุมความหมายหรือความเข้าใจของมันเอาไว้ได้ทั้งหมดนั้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะสามารถทำความเข้าใจมันบนเงื่อนไขเช่นนี้ได้อย่างไร

สำหรับเลียวทาร์ด คำตอบสำหรับคำถามที่ว่านี้ในแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขาก็คือ แม้ว่าเราจะไม่สามารถทำความเข้าใจความยุติธรรมบนฐานของภาษาได้ แต่ทว่า นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะไม่สามารถรับรู้ถึงการมีอยู่ของมันได้เลย ทั้งนี้ ก็เพราะว่าเรายังสามารถที่จะรับรู้ถึงความยุติธรรมได้ผ่านเงื่อนไขของความเป็นไปได้ (a condition of possibility) ของมันที่เรียกว่าการสนทนาได้ ซึ่งในบทนี้ เราจะมาพิจารณาถึงรายละเอียดของการสนทนาในทัศนะของเลียวทาร์ดว่าคืออะไร มีความหมายและการทำงานอย่างไร มันจะนำพาเราไปสภาวะแบบใด และมีบทบาทความสำคัญอย่างไรในแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขา ดังที่จะอธิบายต่อไป ดังนี้

CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.1 ความสำคัญของการสนทนา

อย่างที่ได้อธิบายไปแล้วในบทที่ผ่านมาว่า การสนทนานั้นเป็นวิธีการที่เลียวทาร์ดเลือกใช้ในการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรม และวิธีการดังกล่าวนี้ก็มีความสำคัญ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขากอีกด้วย เพราะว่า มันคือสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างระเบียบทางภาษาแต่ละชุด อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ทำให้เราแลเห็นถึงความไม่เป็นธรรมอันเป็นผลจากปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา โดยในตอนนี้ จะเป็นการพิจารณาลงไปรายละเอียดและประเด็นที่สำคัญของการสนทนาในทัศนะของเลียวทาร์ดเพื่อชี้ให้เห็นว่าความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นนั้นหมายความว่าอย่างไร

ในงาน *Just Gaming* ประเด็นแรกที่ถูกพูดถึง ประเด็นความแตกต่างระหว่างข้อเขียน (writing) กับการสนทนา หรือถ้าหากจะกล่าวลงไปให้ชัดเจนก็คือตั้งแต่ประโยคแรกของการสนทนาซึ่งเลียวทาร์ดเป็นผู้เริ่มต้น ซึ่งในแง่หนึ่ง นอกจากความแตกต่างดังกล่าวนี้ จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของเขาแล้ว มันก็ยังเป็นการตอบโต้ของเลียวทาร์ดต่อเสียงตอบรับหรือความคิดเห็นที่มีต่องาน *Économie Libidinale* ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนทางความคิดและจุดแตกหักกับความคิดหรือทฤษฎีการเมืองแบบมาร์กซิสม์ของเขาอีกด้วย หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ งาน *Au juste: Conversations* นั้นไม่สามารถเกิดขึ้นมาด้วยตัวเลียวทาร์ดเองคนเดียว ในความหมายที่ว่า มันมีสิ่งที่เป็นปมปัญหาซึ่งเขายังคงไม่สามารถสลัดให้หลุดได้จากงานชิ้นก่อนหน้า และ การนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับระเบียบที่เป็นธรรมของเขานั้นก็เป็นผลมาจากปมปัญหาที่มีนั่นเอง

เลียวทาร์ดเริ่มต้นด้วยการพูดถึงข้อเขียน โดยยกงาน *Économie Libidinale* ซึ่งเป็นงานเขียนของตัวเองขึ้นมาเป็นประเด็นเปิดในการสนทนาของเขากับฌอง-ลูป เดโบต์ ดังประโยคแรกในงาน *Just Gaming* ที่ว่า ‘You are saying about my *L'économie libidinale* that its mode of writing is such as to make it a take-it-or-leave-it proposition. I will answer: You take it or leave it, but if you leave it, it means that it has produced no effects.’²² ประโยคดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงข้อวิจารณ์ของเดโบต์ต่องานของเลียวทาร์ดว่า มันมีรูปแบบของการเขียนที่มีลักษณะเป็นข้อความที่ต้องเลือกว่าจะรับหรือไม่รับ กล่าวคือ แม้งานชิ้นนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและมุมมองต่อสังคมการเมืองที่สำคัญของเขา เพื่อตอบของโจทย์ทฤษฎีและคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ แต่ผลลัพธ์ที่ตามมานั้นกลับไม่ใช่เรื่องที่น่ายินดีนัก นั่นก็เพราะว่าการวิพากษ์ต่อกรอบคิดแบบมาร์กซิสม์อย่างรุนแรงของเขาที่มีอยู่ในงานชิ้นนี้²³ ก็ได้ทำให้เขาสูญเสียเพื่อนฝูงและมิตรสหายที่สมาทานความคิดแบบมาร์กซิสม์ไปจำนวนมาก ด้วยเหตุผลที่ว่าเขามีมุมมองหรือทัศนะต่อสังคมการเมืองซึ่งแตกต่างกัน และด้วยรูปแบบของการนำเสนอของ *Économie Libidinale* มันจึงทำให้การตอบรับต่อเนื้อหาสาระ (subject matter) ที่อยู่ภายในงานชิ้นนี้ มีได้เพียงสองแบบ นั่นคือ ถ้าหากไม่รับกับข้อเสนอของเลียวทาร์ดแล้วก็ปล่อยทิ้งมันไปเลย

²² Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.3

²³ ดูเพิ่มเติมในประเด็นการวิพากษ์ต่อกรอบคิดแบบมาร์กซิสม์ของเลียวทาร์ดที่ Kiff Bamford, *Jean-François Lyotard*, p.57

สิ่งที่เกิดขึ้นกับเลียวทาร์ดหลังงานชิ้นนี้ จึงกลายเป็นปมปัญหาที่สำคัญ เพราะว่า ทั้ง ๆ ที่งานชิ้นนี้ซึ่งเป็นความพยายามจะอธิบายหรือทำความเข้าใจต่อการเมือง ในความหมายของการอยู่ร่วมกันกับคนอื่น แต่ผู้เขียนงานชิ้นนี้ก็กลับไม่สามารถอยู่ร่วมกับมิตรสหายที่มีความคิดแตกต่างจากเขาได้เสียเอง สิ่งนี้คือโจทย์ที่ยังคงถูกเว้นว่างและไม่ได้ถูกพูดถึงเอาไว้ในงาน *Économie Libidinale* นั่นคือ โจทย์ว่าด้วยความยุติธรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณค่าสำคัญสำหรับพื้นที่หรือปริณทลทางการเมือง และโจทย์ของการอยู่ร่วมกันของผู้คนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งในท้ายที่สุด มันก็ได้นำมาสู่การพัฒนาไปเป็นกรอบคิดหรือแนวทาง ‘หลังสมัยใหม่’ ในงาน *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* และความพยายามตอบโจทย์ ความยุติธรรมในงาน *Au juste: Conversations* นั่นเอง

กลับมาที่ประเด็นข้อเขียน อย่างไรก็ตาม การที่เลียวทาร์ดพูดเช่นนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาต้องการที่จะโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์งานเขียนที่มีอยู่ทั่วไปแต่อย่างใด หากแต่ที่เขาพูดเช่นนั้นก็เป็นเพราะว่าเขาต้องการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากัน (asymmetrical) อย่างไร กล่าวคือ ข้อเขียนนั้นมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ตัวผู้เขียนซึ่งมีความคิดหรือความเข้าใจบางอย่าง แล้วได้ผ่านการคิด พิจารณา ไคร่ครวญจนตกผลึก และได้กลั่นกรองร้อยเรียงมันออกมาจนเป็นงานเขียน ในการคิดไคร่ครวญที่ว่านี้ สิ่งที่กำลังดำเนินไปก็ประกอบไปด้วยตัวผู้เขียนและความคิดที่เขามี หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในห้วงของความคิดนั้นมีแต่เพียงตัวผู้ที่กำลังคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อยู่เพียงคนเดียว ไม่มีได้มีการปฏิสัมพันธ์หรือการพบหน้ากับคนอื่น จนดูราวกับว่าเขานั้นอยู่ในโลกของตัวเอง

สิ่งนี้คือสิ่งที่เกิดขึ้นในงาน *Économie Libidinale* ที่เลียวทาร์ดพยายามจะนำเสนอความคิดของตัวเองออกมา โดยในระหว่างการคิดและการเขียนนั้นเขาไม่ได้คิดถึงมิตรสหายหรือคนอื่นที่มีความคิดแตกต่างจากเขา ซึ่งถ้าหากจะพูดในกรอบคิดเรื่องปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า ในกระบวนการดังกล่าวนี้ ตัวผู้เขียนนั้นได้สังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งส่งผลให้เขามีความเข้าใจต่อความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในแบบของตัวเอง ซึ่งเขาก็ใช้ฐานของความเข้าใจที่มีติดกับเรื่องราวหรือประเด็นต่าง ๆ และแสดงความคิดเห็นของเขาที่มีต่อสิ่งเหล่านั้นออกมาเป็นข้อเขียน

ในขณะที่ผู้อ่าน เมื่อได้อ่านข้อเขียนชิ้นหนึ่ง ๆ แล้วนั้น เขาก็จะต้องเข้าไปตีความทำความเข้าใจความคิดหรือเนื้อหาที่อยู่ภายในข้อเขียนนั้นว่ามีความหมายว่าอย่างไร ซึ่งถ้าหากจะกล่าวในกรอบของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาอีกเช่นกัน ก็จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๆ ที่ตัวผู้อ่านเองนั้นก็ยังมีโลกหรือระเบียบทางภาษาที่ตัวเองสังกัดอยู่เช่นกัน แต่เมื่อรับรู้ถึงสิ่งที่ป็นเนื้อหาสาระใน

ข้อเขียนแล้ว ก็จะต้องเลือกที่จะรับหรือไม่รับกับมัน ซึ่งถ้าหากเลือกที่จะไม่รับแล้วปล่อยมันทิ้งไป ระเบียบทางภาษาที่ทั้งของสองฝ่ายสังกัดอยู่นั้นก็จะไม่ได้มาพบหรือปะทะกัน

ในทัศนะของเลียวทาร์ดนั้น ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ไม่ได้นำไปสู่การสนทนาระหว่างกัน ผู้เขียนกับผู้อ่าน อีกทั้งยังทำให้เกิดความรุนแรงขึ้น ('...as it does not lend itself to dialogue, it perpetrates a kind of violence.'²⁴) ในความหมายที่ว่า ความสัมพันธ์ลักษณะนี้เป็นความสัมพันธ์ที่เคลื่อนไหวหรือดำเนินโดยมีเนื้อหาที่อยู่ภายในงานเขียนหรือความคิดของผู้เขียนเป็นศูนย์กลาง และไม่เปิดโอกาสให้กับผลลัพธ์ที่เป็นไปได้อื่นใดนอกเหนือความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่อยู่ภายในงานเขียนและประเด็นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถ้าหากมองในอีกแง่หนึ่งแล้วนั้น มันคือสิทธิพิเศษ (privilege) ของผู้เขียนในความสัมพันธ์กับผู้อ่านที่โลกที่เขาเข้าใจหรือระเบียบทางภาษาที่เขาสังกัดอยู่จะได้ถูกแสดงออกมา เพื่อให้ผู้อ่านซึ่งมีสถานะเป็นผู้รับต้องเข้ามาทำความเข้าใจ หรือพูดอีกแบบหนึ่งก็คือ ข้อเขียนนั้นก็คือรูปธรรมที่แสดงออกมาของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งที่มีกฎเกณฑ์ของตัวเองในการทำความเข้าใจและตัดสินใจต่อสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง

ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในงาน *Économie Libidinale* ของเลียวทาร์ดจึงเป็นการแสดงความคิดเห็นของเขาคือพื้นฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่เขาสังกัดอยู่ออกมา โดยไม่ได้แลเห็นหรือตระหนักถึงความแตกต่างของระเบียบทางภาษาว่า มิตรสหายที่สมาทานความคิดแบบมาร์กซิสม์ของเขานั้นสังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาที่แตกต่างไปจากเขาอย่างไร สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตและการปิดตัวเองลงของระเบียบทางภาษาภายใต้ความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ปฏิบัติการของมันได้สร้างขึ้นมา และไม่มีเปิดไปสู่การพบหรือการปะทะกับระเบียบทางภาษาชุดอื่นที่แตกต่าง ในแง่นี้ เมื่อข้อเขียนนั้นเป็นเรื่องของการคิดใคร่ครวญบนฐานของระเบียบทางภาษาชุดเดียว และไม่ได้สะท้อนหรือแลเห็นถึงระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ ซึ่งคนอื่นสังกัด ความคิดของเลียวทาร์ดที่ได้เปลี่ยนไปแล้วนี้จึงเห็นว่า การที่จะตอบโจทย์ของความยุติธรรมและการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นที่มีทัศนะหรือมุมมองที่ต่างต่างนั้น เราไม่สามารถทำได้บนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาเพียงแค่ชุดเดียว

พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ปฏิบัติการของข้อเขียนนั้นทำงานอยู่บนปฏิทรรศน์ของการดำรงอยู่ ('...the paradox that the existence of the reader is a cross for the author.'²⁵) กล่าวคือ ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน ทั้งสองฝ่ายนั้นนั้นไม่จำเป็นต้องพบหน้าค่าตา

²⁴ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.4

²⁵ Ibid., p.8

หรือตอบโต้กันไปมา เพราะว่าในขณะที่ผู้เขียนกำลังขีดเขียนนั้น ก็ไม่มีตัวตนของผู้อ่านดำรงอยู่ หากแต่มีเพียงตัวผู้เขียนที่กำลังใช้ความคิด ใคร่ครวญถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่เขาสังกัดอยู่เท่านั้น แล้วจึงแสดงความคิดหรือทัศนคติที่มีต่อสิ่งเหล่านั้นออกมาในรูปของงานเขียน โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นหรือระเบียบทางภาษาชุดอื่นแต่อย่างใด ในทางกลับกัน หลังจากที่มีการเขียนเสร็จสิ้นแล้วข้อเขียนไปถึงมือผู้อ่าน เขาก็อ่านมันได้โดยไม่จำเป็นต้องมีผู้เขียนดำรงอยู่เช่นกัน ผู้อ่านนั้นไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผู้เขียนว่าเนื้อหาสาระหรือสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะนำเสนอจริง ๆ แล้วนั้นเป็นอย่างไร หากแต่ผู้อ่านก็จะตีความทำความเข้าใจข้อเขียนนั้น ๆ ด้วยหลักเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาที่ผู้อ่านสังกัดอยู่เอง

เมื่อการที่ทั้งสองไม่ได้พบหน้าค่าตาและตอบโต้กันนี้ ทำให้ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถแลเห็นหรือเข้าใจถึงปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดอื่นได้ ในแง่นี้ เลียวทาร์ดจึงเห็นว่า ข้อเขียนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่รับผิดชอบ ('...writing is irresponsible...'²⁶) ในความหมายที่ว่า มันไม่รับผิดชอบต่อความแตกต่างของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา เพราะรูปแบบและการนำเสนอของมันนั้นเป็นผลมาจากปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ผู้เขียนสังกัดอยู่เพียงชุดเดียวเท่านั้น และการอ่าน การทำความเข้าใจก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ผู้อ่านสังกัดอยู่เท่านั้นเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในประเด็นข้อเขียนกับการสนทนาที่เลียวทาร์ดพูดถึงในงาน *Just Gaming* กับตัวบท (text) ที่เราใช้ในการศึกษาความคิดหรือหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยทั่วไป เราจะต้องเข้าใจว่าประเด็นที่เลียวทาร์ดต้องการชี้ให้เห็นและเน้นย้ำในที่นี้ นั่นคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านที่ไม่เท่ากัน และการที่ผู้คนที่อยู่ในระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งไม่สามารถที่จะรับรู้หรือแลเห็นถึงปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดอื่นได้ トラバโดก็ตามตีความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ รวมไปถึงเกณฑ์การตัดสินว่าอะไรเป็นความจริงหรือไม่เป็นความจริงที่เขามียังคงดำเนินไปตามปฏิบัติการทางภาษาที่เขาสังกัดอยู่ และเขาก็ไม่ได้ต้องการจะเสนอว่าข้อเขียน เช่น หนังสือ ตำราหรือตัวบทต่าง ๆ นั้นจะมีความเข้าใจที่ถูกต้องอยู่เพียงแบบเดียวตามที่ผู้เขียนกำหนดเอาไว้แต่แรก และถ้าหากไม่เข้าใจไปตามที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อสารเสียแล้วก็จะกลายเป็นว่าตัวบทเหล่านั้นว่างเปล่าปราศจากซึ่งความหมาย รวมไปถึงการที่ทำให้เกิดงานเขียนขึ้นมานั้นจะเป็นการกระทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นจนเราต้องปฏิเสธแล้วหันไปเลือกการสนทนาซึ่งเป็นความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งเท่านั้น หากแต่ก็ยังสามารถตีความได้แตกต่างและถกเถียงกันได้ดังที่เกิดขึ้นอยู่แล้วเป็นปกติ เพียงแต่สิ่งที่เขาต้องการจะชี้ให้เห็นในประเด็น

²⁶ Ibid.

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านที่เกิดขึ้นก็คือ มันเป็นเรื่องที่ยากลำบาก (difficulty) ที่เราจะแลเห็นปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดอื่น ๆ โดยเฉพาะระเบียบทางภาษาที่ผู้อ่านสังกัดอยู่ เพราะมันไม่ได้ถูกแสดงออกมาในขณะที่เขากำลังอ่าน

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงความยุติธรรมในทัศนะของเลียวทาร์ดที่เขามองว่ามันอยู่เกินกว่าขอบเขตของภาษา ในขณะที่การคิดใคร่ครวญและการเขียน รวมไปถึงการตีความทำความเข้าใจนั้นยังคงเป็นสิ่งดำเนินอยู่ภายใต้ขีดจำกัด (limit) ของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดใดชุดหนึ่งตามแต่ที่ผู้เขียนและผู้อ่านสังกัดอยู่ เราก็จะเห็นว่าความหมายความเข้าใจต่อความยุติธรรมที่แต่ละคนมีอยู่นั้นก็อาจไม่ใช่ความยุติธรรมเดียวกันหรือในความหมายเดียวกันก็ได้ แต่การที่จะเข้าใจแตกต่างกันไปตามระเบียบทางภาษาที่ตัวเองสังกัดแล้วดำเนินชีวิตไปโดยไม่สนใจถึงความแตกต่างหลากหลายของระเบียบทางภาษาที่คนอื่นในชุมชนทางการเมืองเดียวกันกับเราสังกัดอยู่ ซึ่งถ้าหากจะพูดด้วยภาษาพูดที่เรามักจะได้ยินโดยทั่วไปก็อาจจะพูดได้ว่าเป็นเรื่องที่แตกต่างกันต่างอยู่นั้น ก็ไม่ใช่คำตอบที่น่าพึงพอใจสำหรับโจทย์ความยุติธรรมและการอยู่ร่วมกันของผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลาย ดังนั้น เลียวทาร์ดจึงเห็นว่า ความยุติธรรมที่เราต้องการให้มันเป็นคำตอบของโจทย์ที่ว่านี้ จึงไม่สามารถที่จะหาได้ภายใต้ปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดใดชุดหนึ่ง และเราไม่อาจนับข้อเขียนซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของระเบียบทางภาษาได้ว่าเป็นเงื่อนไขของความเป็นไปได้ของความยุติธรรมได้

เมื่อเป็นเช่นนั้น เลียวทาร์ดจึงหันไปให้ความสำคัญกับการสนทนา เพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในการสนทนานั้นแตกต่างออกไป กล่าวคือ ในการสนทนานั้น ความสัมพันธ์ของคู่สนทนาทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เท่ากัน (symmetrical) เพราะเมื่ออยู่ในการสนทนาแล้ว ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีภาระ (obligation) และความรับผิดชอบ (responsibility) ต่อกันที่จะต้องโต้ตอบกับอีกฝ่ายเสมอไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไรออกมา หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในสถานการณ์ของการสนทนานั้น เมื่อฝ่ายหนึ่งเป็นผู้พูดอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องเป็นผู้ฟัง และเมื่อฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ถามอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องเป็นผู้ตอบ ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็สามารถสลับบทบาทกันไปมาตลอดเวลา ('...there is in our present game a certain reversal of roles.'²⁷)

ไม่เพียงเท่านั้น หากแต่เนื้อหาของสนทนาที่เกิดขึ้นก็ยังสามารถเคลื่อนหรือเปลี่ยนไปได้เรื่อย ๆ ตามการโต้ตอบกันเช่นนี้ โดยที่ไม่มีใครหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่สามารถกำหนดหรือตีกรอบให้กับสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ว่าจะต้องมีขอบเขตอยู่แค่นั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคู่สนทนาฝ่ายหนึ่งจะเตรียมตัวหรือตั้งใจมาที่จะพูดหรือนำเสนอความคิดเห็นของตนเองต่อสิ่ง ๆ หนึ่งอย่าง

²⁷ Ibid., p.6

ดีเพียงใดก็ตาม แต่ในสถานการณ์ของการสนทนา เมื่อคู่สนทนาอีกฝ่ายหนึ่งถามคำถามที่ไม่ได้คาดคิดหรือนึกถึงมาก่อนหรืออาจมีการเปิดไปสู่ประเด็นอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ด้วยภาวะและความรับผิดชอบก็ทำให้คู่สนทนาจะต้องตอบโต้ในประเด็นเหล่านั้นต่อไป และรวมไปถึงการถูกแทรกแซงจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแวดล้อมการสนทนานั้น จนทำให้สิ่งที่เตรียมตัวหรือตั้งใจมานั้นก็อาจไม่ได้เป็นอย่างที่คาดคิดเอาไว้ เช่น เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้การสนทนาหยุดลงไปจนไม่สามารถพูดคุยกันต่อในประเด็นที่เริ่มไว้ในตอนต้น หรือเกิดการชะงักงันของการสนทนาเมื่อมีคนอื่นเข้ามาร่วมบทสนทนาเพิ่ม ซึ่งนั่นก็เรียกร้องความรับผิดชอบของเราที่จะต้องรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเพิ่มเติมขึ้นไปอีก เป็นต้น จนในท้ายที่สุด ประเด็นที่เกิดขึ้นและเคลื่อนไปตามจังหวะของการสนทนาจำนวนมากมายนั้นก็ดูเหมือนจะไม่ได้มีข้อสรุป หรือถ้าหากจะสามารถข้อสรุปอยู่ได้บ้าง เมื่อเปรียบเทียบแล้วประเด็นที่ไม่สามารถหาข้อสรุปได้ก็ยังคงมีมากกว่า

ในแง่นี้ การสนทนาซึ่งเป็นพื้นที่แห่งที่ทำให้เกิดการพบหน้าค่าตากันของคู่สนทนา และเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาคนละชุด โดยที่ไม่มีระเบียบชุดใดที่จะสามารถกำหนดหรือครอบงำระเบียบอีกชุดอื่นได้อย่างเบ็ดเสร็จ สถานะที่เกิดขึ้นในการสนทนาเช่นนี้เองที่เลียวทาร์ดมองว่ามันคือการเปิดของความเป็นไปได้ของความหมายความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างกันที่จะได้เข้ามาพูดคุยถกเถียง และรวมไปถึงความเป็นไปได้ของความหมายความเข้าใจใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับคู่สนทนาทุกคน ซึ่งอาจจะไม่เคยมีใครคิดถึงมันได้มาก่อนบนฐานของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่ตัวเองสังกัดอยู่ และแน่นอนว่าหนึ่งในความเป็นไปได้ที่เวลานี้ ก็หมายรวมถึงไปถึงความเป็นไปได้ของความยุติธรรมด้วย นั่นก็เพราะว่า การสนทนานั้นได้ทำให้เกิดสถานะที่เสี่ยงหรือความคิดเห็น และหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจต่อสิ่งต่าง ๆ บนฐานของระเบียบทางภาษาที่แตกต่างกันได้ถูกแสดง ซึ่งนี่คือสถานะเดียวที่สะท้อนให้เราเห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของระเบียบทางภาษาที่ผู้คนต่างสังกัดอยู่ ดังนั้นเลียวทาร์ดจึงเห็นว่าการสนทนานี้คือเงื่อนไขของความเป็นไปได้ของความยุติธรรม ที่จะทำให้ความยุติธรรมปรากฏหรือเปิดเผยตัวออกมา

3.2 ความเป็นไปได้ของความยุติธรรมกับความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอย

จากการเผยแสดงให้เห็นถึงการพบและปะทะกันระหว่างปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ ในการสนทนาที่ได้กล่าวมาข้างต้น ประกอบกับความไม่สามารถเทียบกันได้และการบ่อนเซาะสลายความชอบธรรมของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาแต่ละชุด มันจึงทำให้เราไม่

สามารถบอกหรือหาข้อสรุปได้ว่าความคิดเห็นหรือทัศนคติต่าง ๆ ที่ถูกแลกเปลี่ยนในการสนทนา นั้น ทัศนะของใครถูกต้องกว่ากัน

แต่เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้น เราอาจนึกถึงตัวอย่างสถานการณ์ที่สามารถพบเห็น ได้โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น การแบ่งหรือการจัดสรรทรัพยากร กล่าวคือ หากมีขนม เค้กอยู่ก้อนหนึ่งซึ่งเราจะต้องแบ่งมันให้กับเด็กกลุ่มหนึ่งจำนวนแปดคน โดยคำถามหรือปัญหาใน ที่นี้ก็คือ เราจะแบ่งมันอย่างไรจึงจะเรียกได้ว่าเป็นไปอย่างยุติธรรม โดยในสถานการณ์เช่นนี้ อาจ มีเด็กคนหนึ่งเสนอความคิดเห็นว่าให้เราจัดสรรมันโดยการแบ่งมันออกแปดส่วนให้กับพวกเขาทุก คนเท่าๆ กัน แต่ก็อาจจะมีเด็กอีกคนหนึ่งอาจพูดขึ้นมาว่า เขาไม่หิวหรือไม่ต้องการขนมเค้กส่วน แบ่งในครั้งนี้ แล้วเสนอให้เค้กส่วนของเขากับเด็กอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นเด็กที่ตัวเล็กที่สุดในกลุ่ม แต่ ขณะเดียวกัน ก็อาจมีอีกคนที่เสนอขึ้นมาว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ควรแบ่งหรือจัดสรรให้แต่ละคน ตามความต้องการที่มีไปเสียดีกว่า เพราะจะได้เป็นการแบ่งที่ไม่เหลือทิ้งเป็นเศษอาหารและทุก คนก็ได้ปริมาณตามความพอใจของตัวเองทั้งหมด แต่นั่นก็อาจทำให้มีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นว่า ถ้าหาก ทำเช่นนั้น มันก็จะทำให้เด็กที่ตัวเล็กมีความต้องการน้อยก็อาจได้รับชิ้นที่มีขนาดเล็กและเด็กตัว ใหญ่ที่มีความต้องการมากกว่าก็อาจได้รับชิ้นที่มีขนาดใหญ่กว่า แล้วอย่างนั้นจะเรียกได้ว่าเป็น การจัดสรรที่ยุติธรรมได้อย่างไร หรือก็อาจมีอีกความคิดเห็นหนึ่งที่เสนอขึ้นมาว่า ถ้าหากจะแบ่ง โดยที่ในท้ายที่สุด แต่ละคนจะได้ขนมเค้กในปริมาณที่ไม่เท่ากันอยู่แล้ว ถ้าอย่างนั้นก็ขอให้เป็นการ แบ่งตามเงื่อนไขของโอกาสของแต่ละคนไปเสียดีกว่า นั่นคือ เด็กในกลุ่มคนมดที่ครอบครัวมี ฐานะที่ดีก็ขอให้ได้รับขนมเค้กส่วนแบ่งน้อยหรือไม่รับไปเลย เพราะอย่างไรก็ตามด้วยเงื่อนไขของเขา เขาย่อมสามารถซื้อขนมเค้กมาตอบสนองความต้องการของเขาได้เองโดยไม่จำเป็นต้องได้รับ ขนมเค้กส่วนแบ่งจากการจัดสรรนี้ก็ได้ ส่วนเด็กคนใดที่มีฐานะที่ไม่ดี หรืออยู่ในระดับกลางๆ ก็ ควรได้รับขนมเค้กส่วนแบ่งมากน้อยตามลำดับลดหลั่นกันไปตามเงื่อนไขของแต่ละคน

ซึ่งภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ เราจะเห็นได้ว่า ข้อเสนอและความคิดเห็นต่าง ๆ ที่ถูก พูดและแสดงออกมา รวมไปถึงข้อโต้แย้งที่เด็กแต่ละคนในกลุ่มมีต่อกันนั้น คือสิ่งที่สะท้อนถึง ความแตกต่างหลากหลายของความเข้าใจต่อความหมายของคุณค่าอย่างความยุติธรรมหรือ แม้แต่ของขนมเค้กก้อนนั้นที่เด็กแต่ละคนมี และการที่เด็กแต่ละคนนั้นมีเกณฑ์การตัดสินใจในการ แบ่งขนมเค้กที่แตกต่างกัน ซึ่งในความเป็นจริงก็อาจจะมีหลักเกณฑ์มากกว่าที่ถูกกล่าวถึงใน ข้างต้นเสียด้วย และทุก ๆ หลักเกณฑ์นั้นก็ฟังดูมีเหตุผล มีน้ำหนักพอ ๆ กัน เพราะว่าการ คิดเห็นและเกณฑ์การตัดสินใจเหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่มีการสร้างความชอบธรรมและเหตุผลในตัวเอง ตลอดจนถึงมีการโต้แย้งหรือถกเถียงกับความคิดเห็นอื่น เพื่อบ่อนเซาะและสลายความชอบธรรม ของเกณฑ์การตัดสินใจอื่น ๆ ด้วย จนในท้ายที่สุดแล้วนั้น เราไม่สามารถที่จะตัดสินได้ว่า

หลักเกณฑ์ของเด็กคนใดเป็นหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องหรือดีที่สุด รวมไปถึงว่า แม้ในท้ายที่สุด ในการแบ่งที่จะต้องเกิดขึ้นนั้น มันจะต้องมีเกณฑ์การตัดสินเพียงเกณฑ์เดียวที่ถูกเลือกใช้ แต่เราก็ยังไม่อาจสรุปได้อยู่ที่ว่า เกณฑ์การตัดสินของเด็กคนอื่น ๆ ที่เหลือซึ่งไม่ถูกเลือกนั้นจะเป็นเกณฑ์การตัดสินที่ผิด และถ้าหากตัดสินด้วยหลักเกณฑ์เหล่านี้แล้ว การจัดสรรที่เกิดขึ้นจะเป็นการจัดสรรที่ไม่เป็นไปอย่างยุติธรรม

สำหรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปริณทลทางการเมืองก็เช่นกัน เราจะพบเห็นได้ว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเหตุการณ์นั้นจะเป็นผลมาจากการกระทำของรัฐ ผู้ปกครอง ตลอดจนสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ อย่างเช่น การออกนโยบายสาธารณะ การเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายหรือคำสั่งของหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะมากหรือน้อย หรือส่งกระทบในทางที่เป็นประโยชน์หรือโทษก็ตาม หรือแม้กระทั่งเป็นเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการกระทำของคนทั่วไป อย่างเช่น อุบัติเหตุ การก่ออาชญากรรม หรือการแสดงความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะ ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เราสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน แต่ไม่ว่ามันจะเป็นเหตุการณ์อะไรก็ตาม ถ้าหากมันได้ถูกเปิดเผยและเป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะแล้ว ก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้คนในสังคมจะต้องมีการตัดสินต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านั้นบนฐานของความสามารถในการตัดสินและมีความคิดเห็นที่ถูกแสดงออกมาบนฐานของความสามารถในการสื่อสาร จนเกิดเป็นประเด็นถกเถียงทางสังคมขึ้นมา ซึ่งประเด็นถกเถียงเหล่านี้ก็ได้เผยแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจและเกณฑ์การตัดสินที่ตัวเองมีต่อเหตุการณ์เหล่านั้นให้กับคนอื่นได้รับรู้ ซึ่งเราไม่สามารถที่จะสรุปได้เช่นกันว่า การตัดสินเชิงการเมืองหรือความคิดเห็นของใครถูกต้องกว่ากัน หรือแม้ว่าเหตุการณ์เหล่านั้นจะเกิดขึ้นและจบลงไปก็ตาม หลายเหตุการณ์เราก็ยังหาข้อสรุปหรือความเข้าใจที่ตรงกันไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองระหว่างชั่วคราวเมืองต่าง ๆ ที่ก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันได้อยู่เสมอ

ความคิดเห็นหรือทัศนคติที่ถูกแสดงออกมานั้น ทำให้เราเห็นซึ่งเป็นมาจากการตัดสินเชิงการเมืองบนฐานปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาที่แตกต่างชุดกัน จนไม่อาจจะมีเกณฑ์การตัดสินสุดท้ายในการหาข้อสรุปได้ และส่งผลให้เกิดเป็นการโต้เถียงหรือวิวาทะขึ้นนั้น ซึ่งในทัศนะของเลียวทาร์ดแล้ว วิวาทะนั้นได้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลรอยหรือ *'différend'* นั่นเอง ในความหมายที่ว่า เมื่อมันคือความแตกต่างกันในระดับของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษาแล้ว เกณฑ์การตัดสินต่อเรื่องหรือสิ่ง ๆ หนึ่งของระเบียบทางภาษาจึงไม่สามารถเทียบกันได้กับเกณฑ์การตัดสินต่อเรื่องเดียวกันในระเบียบทางภาษาชุดอื่น นั่นส่งผลให้ทัศนะหรือความคิดเห็นที่ขัดแย้งบนฐานของความแตกต่างและความไม่สามารถเทียบกันได้นี้ จึง

ไม่อาจลงรอย หาข้อสรุปจบ ตลอดจนหาฉันทามติได้ ('There cannot be sensus communis.'²⁸)

การโต้เถียงหรือวิวาทะที่เผยแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอยนี้ มีความสำคัญมากในกรอบคิดของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ด ในลักษณะเดียวกันกับการสนทนา ได้เปิดเผยให้เห็นถึงการปะทะกันของปฏิบัติการของระเบียบทางภาษานั้นเอง ซึ่งในแง่นี้ เราสามารถพูดได้ว่า การโต้เถียงหรือวิวาทะซึ่งเลียวทาร์ดเรียกว่า 'dispute' ในงาน *Le Différend* หรือ *The Differend: Phrases in Dispute* นั้น ก็คือสิ่งเดียวกันกับการสนทนาหรือ 'dialogue' ในงาน *Au juste: Conversations* หรือ *Just Gaming* นั้นเอง

ในแง่นี้ การสนทนาในฐานะเงื่อนไขของความเป็นไปได้ของความยุติธรรมจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญ กล่าวคือ ถึงแม้ว่าจะเป็นความขัดแย้งหรือข้อพิพาทบนฐานของความแตกต่างของระเบียบทางภาษาที่ไม่สามารถจะลงรอยหรือหาเกณฑ์การตัดสินที่ใช้ร่วมกันจนนำไปสู่ข้อสรุปได้ก็ตาม แต่ทว่า ในห้วงขณะที่ได้มีการสนทนาหรือวิวาทะกันนี้เอง ที่ความคิดความเห็นและความหมายความเข้าใจที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ รวมไปถึงเกณฑ์การตัดสินที่ใช้ตัดสินสิ่งเหล่านั้นซึ่งแต่ละคนมีต่างกันจะได้ถูกแสดงออกอย่างเต็มที่ และในห้วงขณะเช่นนี้เอง ที่ความยุติธรรมอันเป็นคุณค่าที่เรากำลังไขว่คว้าตามหาเพื่อนำมาตอบโจทย์การอยู่ร่วมกันของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายจะได้เปิดเผยตัวมันเองออกมาให้ได้เรารู้

พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ก่อนที่จะมีการตัดสินใจ (decision) เลือกว่าเราจะใช้หลักเกณฑ์ชุดใดนั้น เราย่อมต้องมีการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเสียก่อน ซึ่งในห้วงขณะที่กำลังโต้แย้งถกเถียงกันและหาข้อสรุปไม่ได้นี้เองที่ความเป็นไปได้ของความยุติธรรมได้ถูกเปิดขึ้น เพราะการที่เรายังไม่พบข้อสรุปหรือตัวเลือกที่ดีที่ยุติธรรมที่สุดนั้น มันก็ทำให้เรารู้และแลเห็นมุมมองและทัศนะอื่น ๆ ซึ่งแตกต่างจากเรามากมาย ซึ่งแต่ละทัศนะนั้นก็ไม่สามารถเทียบกันได้ และการโต้แย้งจากมุมมองหรือทัศนะซึ่งสังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาชุดอื่น ๆ ก็อาจได้บ่อนเซาะและสลายความชอบธรรมของเกณฑ์การตัดสินของเรา จนทำให้เราต้องกลับมาสะท้อนย้อนคิดและตั้งคำถามถึงเกณฑ์การตัดสินของตัวเองว่า เรายังสามารถเชื่อมั่นได้อยู่หรือไม่ว่าความคิดเห็นและการตัดสินของเราต่อสิ่งต่างนั้นถูกต้องและดีที่สุดเหนือกว่าหลักเกณฑ์ของคนอื่น

เมื่อกลับมาพิจารณาสถานการณ์ตัวอย่างเรื่องการแบ่งขนมเค้กด้วยกรอบคิดเรื่องการสนทนา นี้ ก็จะเห็นได้ว่า มันไม่ได้มีความคิดเห็นหรือเกณฑ์การตัดสินของเด็กคนใดคนหนึ่งที่ดีหรือถูกต้องที่สุด ซึ่งจะนำไปสู่การจัดสรรที่ยุติธรรมอย่างแท้จริง และความยุติธรรมที่เราต้องการ

²⁸ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.14

เพื่อมาตอบโจทย์ของการอยู่ร่วมกันนั้นก็ได้ได้อยู่ในข้อเสนอหรือหลักเกณฑ์ของเด็กคนใดคนหนึ่ง เพียงคนเดียว หรือถ้าหากจะพูดให้ชัดเจนลงไปก็คือ ความยุติธรรมที่จะมาตอบโจทย์ของการอยู่ร่วมกันนั้นไม่ได้อยู่ในระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งชุดใด หากแต่ความยุติธรรมที่เราต้องการซึ่งมันอยู่เกินไปกว่าขอบเขตของภาษานั้น จะปรากฏและเปิดเผยตัวมันเองแก่เราได้ก็ต่อเมื่อเราอยู่สถานะของการสนทนา หรือก็คือห้วงขณะที่เด็กกลุ่มนี้กำลังโต้เถียงกัน เพราะมันคือเวลาเดียวที่ความแตกต่างหลากหลายทั้งหมดภายในขอบเขตของเรื่องนี้ ซึ่งก็คือเด็กทุกคนจะได้พูด ได้แสดงความคิดเห็น และเผยแพร่การตัดสินใจของตัวเองออกมาแก่เด็กคนอื่น ๆ ว่าเขาแต่ละคนนั้นคิดเห็นหรือตัดสินใจในเรื่องนี้กันอย่างไรนั่นเอง

แต่แน่นอน อาจมีผู้ถกเถียงได้ว่า ในความเป็นจริงมันก็อาจจะไม่ได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ เมื่อเกิดสถานการณ์ที่มีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันขึ้น ถ้าหากการโต้เถียงหรือวิวาทะที่ตามมานั้น เป็นการปะทะขัดแย้งกันระหว่างปฏิบัติการของระเบียบทางภาษา และเป็นความแตกต่างที่ไม่สามารถเทียบกันได้ มันย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายดายที่ความขัดแย้งนี้จะจบลงด้วยการที่ต่างฝ่ายต่างก็รับรู้ว่ามันมีเกณฑ์การตัดสินใจในเรื่องเดียวกันที่แตกต่างกันอยู่หลายชุดและยอมรับว่ามันมีผู้คนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว เมื่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ เกิดขึ้น มันก็ย่อมนำไปสู่เหตุการณ์อื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมาเสมอ กล่าวคือ แม้จะเป็นการโต้เถียงหรือวิวาทะในลักษณะดังกล่าวก็ตาม แต่ในท้ายที่สุดแล้วการตัดสินใจ ทั้งในความหมายของการตัดสินใจและการตัดสินใจหาข้อสรุปก็เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้น ซึ่งนั่นก็หมายความว่า จะต้องมีการเลือกเกณฑ์การตัดสินใจชุดใดชุดหนึ่งอยู่เสมอ เพราะในหลายเหตุการณ์ แม้จะเป็นการแลกเปลี่ยนถกเถียงบนฐานของระเบียบทางภาษาชุดเดียวกันที่สามารถหาเกณฑ์การตัดสินใจร่วมกันได้ แต่เราก็ยังไม่สามารถที่จะรอให้การถกเถียงนั้นดำเนินไปจนได้ข้อสรุปได้ เช่น เหตุการณ์ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนต่าง ๆ หรือเกี่ยวกับชีวิตของผู้คน เป็นต้น

ยิ่งไม่ต้องพูดถึงความขัดแย้งในลักษณะดังที่กล่าวที่ยากหรือไม่อาจจะหาข้อสรุปได้ ที่ในท้ายที่สุด ถ้าหากถกเถียงกันต่อไป มันก็อาจเกิดผลเสียกับทุกคนมากกว่า ดังสถานการณ์ตัวอย่างที่ถ้าหากเด็กทุกคนถกเถียงกันไปเรื่อย ๆ ก็อาจกินเวลามากจนจนคนแก่ที่มีก็อาจจะไม่สามารถกินได้อีกต่อไป และจะต้องมีการตัดสินใจบางอย่างเกิดขึ้น โดยการเลือกหลักเกณฑ์ในการจัดสรรชุดใดชุดหนึ่งของใครคนใดคนหนึ่งบนฐานของระเบียบทางภาษาของตัวเอง อย่างเช่น อาจจะเป็นเด็กคนหนึ่งในกลุ่มนี้ที่แข็งแรงและเป็นที่ยำเกรงของคนในกลุ่ม หรืออาจจะเป็นคุณครูหรือผู้ปกครอง เป็นต้น ที่เข้ามาทำหน้าที่แบ่งเค้กก้อนนี้ให้กับเด็กกลุ่มนี้โดยใช้เกณฑ์ของตัวเอง และก็อาจทำให้

เกิดคำถามขึ้นตามมาว่า ถ้าเป็นเช่นนี้แล้ว ความยุติธรรมจะยังมีอยู่อีกหรือไม่ ถ้ามีจะเป็นอยู่ในลักษณะอย่างไร และนำไปสู่ประเด็นปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมที่จะกล่าวถึงต่อไป

3.3 ปัญหาความไม่เป็นธรรม

เมื่อการตัดสินเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้น แม้จะเป็นในการโต้แย้งหรือวิวาทะซึ่งวางอยู่บนฐานของความแตกต่างของระเบียบทางภาษาก็ตาม การตัดสินหรือเลือกใช้เกณฑ์การตัดสินเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ จึงทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าความไม่เป็นธรรมขึ้น เพราะการตัดสินเช่นนี้ ทำให้ความคิดเห็นหรือทัศนะบนฐานของระเบียบทางภาษาชุดอื่น ๆ ถูกกลดทอนลงไป

ดังกรณีตัวอย่างของการปฏิเสธการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของโรแบร์ โฟริสซงในงาน *The Differend: Phrases in Dispute* ที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ที่เขาต้องการให้ใช้หลักเกณฑ์ในเชิงประจักษ์ในการตัดสินความผิดตามกระบวนการทางกฎหมายต่อทหารนาซีเยอรมันที่ได้มีส่วนร่วมในการสังหารหมู่ชาวยิวด้วยการรมแก๊ส ซึ่งได้ทำให้เกิดปัญหาและความยากลำบากให้แก่ชาวยิวที่เป็นโจทก์ในการพิสูจน์และยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นกับพวกเขา

แน่นอนว่าในปัจจุบัน เราไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถกเถียงกันว่าสรุปแล้วการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์และห้องรมแก๊สมีอยู่จริงหรือไม่ เพราะงานศึกษาทางประวัติศาสตร์และหลักฐานต่าง ๆ ที่ถูกค้นพบก็เพียงพอที่จะทำให้เรายอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่ามันเป็นข้อเท็จจริง และการถกเถียงก็ได้ขยับไปสู่การศึกษาลงไปในรายละเอียดของเหตุการณ์เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักฐานที่ถูกค้นพบหรือตีความใหม่มากกว่า เพราะฉะนั้นมันจึงไม่เป็นปัญหาในแง่ของข้อเท็จจริงพื้นฐานในทางประวัติศาสตร์แต่ประการใด แต่สิ่งที่ปัญหาซึ่งเลียวทาร์ดได้ชี้ให้เห็นในกรณีนี้ก็คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ที่ถูกโฟริสซงใช้เกณฑ์การตัดสินของตัวเองเข้าไปตัดสินว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับพวกเขานั้นไม่เป็นความจริงเพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ในเชิงประจักษ์

การถูกบังคับให้ต้องใช้หลักเกณฑ์เช่นนี้ แทนที่เหยื่อจากเหตุการณ์ได้รับความยุติธรรมแต่ทว่า เมื่อมองด้วยกรอบคิดเรื่องระเบียบทางภาษาแล้ว มันกลับตรงกันข้าม เพราะเกณฑ์การตัดสินดังกล่าวได้สร้างความยากลำบากซ้ำเติมให้แก่โจทก์มากขึ้น กล่าวคือ สิ่งที่ได้รับผลกระทบหรือเหยื่อของเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้รับนั้น นอกเหนือจากการต้องเผชิญกับการ

ถูกลดทอนความเป็นมนุษย์ การถูกละเมิดสิทธิทางร่างกายและสิทธิในการมีชีวิตในขณะที่เหตุการณ์กำลังเกิดขึ้นแล้ว พวกเขาจะต้องประสบปัญหาเรื่องข้อจำกัดในการพูดถึงประสบการณ์เลวร้ายเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ('...the survivors rarely speak about it.'²⁹)

สิ่งนี้เป็นความยากลำบากในการพิสูจน์หรือการพูดถึงเหตุการณ์ดังกล่าว ก็เพราะว่ามันแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะมีพยานซึ่งรู้เห็นห้องรมแก๊สและการทำงานของมันด้วยตาตัวเอง แล้วยังสามารถรอดชีวิตมาเข้าร่วมในกระบวนการได้ พวกเขาทั้งหมดย่อมต้องเสียชีวิตลงด้วยแก๊ส หากพวกเขาพบเห็นและสัมผัสมันด้วยตัวเอง หรือถ้าหากมีพยานที่ยังมีชีวิตอยู่ สิ่งที่ทำให้การนั้นก็อาจถูกมองเป็นเพียงคำบอกเล่า และอาจถูกสงสัยและตั้งคำถามได้ว่ามันอาจไม่ใช่ความจริง หรืออาจเป็นเพียงการโกหกใส่ร้ายต่ออีกฝ่ายเท่านั้น

นอกจากจะพบกับความยากลำบากในการพิสูจน์หรือการพูดถึง พวกเขายังมีภาระและความรับผิดชอบด้วย กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายแล้ว พวกเขาเป็นโจทก์และได้ฟ้องร้องกล่าวโทษต่อผู้ที่กระทำความผิดแก่พวกเขา แต่การมีสถานะนี้ก็ทำให้ความรับผิดชอบในการพิสูจน์ความเป็นจริงว่าตัวเองเป็นผู้ถูกกระทำนั้นต้องตกแก่พวกเขาด้วย (Reality is always the plaintiff's responsibility.³⁰) แต่ด้วยลักษณะของกระบวนการทางกฎหมายที่ต้องมีรูปแบบและขั้นตอนการใช้ภาษาที่เหมาะสมเพื่อยืนยันการมีอยู่ของสิ่งที่ถูกอ้างถึง ('...by means of well-formed phrases and of procedures for establishing the existence of their referent.'³¹) เช่น โจทก์จะต้องปฏิบัติตามรูปแบบขั้นตอนเฉพาะ ต้องมีการนำเสนอพยานหลักฐานที่หนักแน่นและคงเส้นคงวามากพอที่จะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดจริงเท่านั้น จึงจะสามารถตัดสินได้ว่าสิ่งที่โจทก์อ้างถึงนั้นมีหรือเป็นข้อเท็จจริง และตัดสินได้ว่าผู้ถูกกล่าวหามีความผิดจริง ในทางกลับกัน มันกลับทำให้เกิดความได้เปรียบแก่ฝ่ายผู้ถูกกล่าวหา เพราะสิ่งที่ผู้ถูกกล่าวหาต้องทำก็คือการปกป้องตัวเองด้วยการโต้แย้งพยานหลักฐานและคำให้การของพยานด้วยตัวอย่างแย้งหรือพยานหลักฐานของฝ่ายตัวเอง

²⁹ Jean-François Lyotard, *The Differend: Phrases in Dispute*, §1

³⁰ Ibid., §10

³¹ Ibid.

เมื่อมีความรับผิดชอบที่จะต้องพิสูจน์ แต่ในขณะที่เดียวกัน หนทาง (means) อื่น ๆ ที่จะพิสูจน์ก็ได้สูญเสีย หรือแม้แต่การแสดงความคิดเห็นบนฐานของระเบียบทางภาษาของตัวเองก็ยังคงจำกัดเพราะหลักเกณฑ์ของกระบวนการทางกฎหมายดังกล่าว พวกเขาจึงต้องกลายมาเป็นเหยื่ออีกครั้งหนึ่ง ('A plaintiff is someone who has incurred damages and who disposes of the means to prove it. One becomes a victim if one loses these means.'³²) ซึ่งเหยื่อในที่นี้ไม่ได้หมายความถึงเหยื่อของการกระทำอันโหดร้ายในเหตุการณ์นั้น แต่หมายถึงเป็นเหยื่อของหลักเกณฑ์ที่จำกัดช่องทางในการแสดงความคิดเห็นและทัศนคติ จนไม่สามารถที่จะสื่อสารหรือบอกเล่าถึงเหตุการณ์ดังกล่าวได้อย่างที่ต้องการเมื่ออยู่ในระเบียบของกระบวนการทางกฎหมาย

นั่นจึงทำให้พวกเขามีสองสถานะซ้อนกัน นั่นคือ เป็นทั้งเหยื่อของเหตุการณ์และเหยื่อของกระบวนการไปพร้อม ๆ กับเป็นโจทก์ในกระบวนการที่กำลังดำเนินไปด้วย ('One remains a victim at the same time that one becomes a plaintiff.'³³) นอกจากนั้นแล้ว บนฐานเกณฑ์การตัดสินในเชิงประจักษ์ดังกล่าว พวกเขาได้ถูกทำให้เงียบลง ('...the one who is a victim,..., is reduces to silence.'³⁴) หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ พวกเขาได้ถูกกีดกันออกจากกระบวนการสื่อความหมายซึ่งเป็นเป้าหมายและหัวใจหลักของตัวภาษา และถูกจำกัดการแสดงความคิดเห็นบนฐานของระเบียบทางภาษาที่ตัวเองสังกัดด้วยหลักเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาชุดอื่น นี่จึงเป็นความแตกต่างระหว่างการ “ไม่ได้พูด” (to be able not to speak) และ “พูดไม่ได้” (not to be able to speak) ที่สำคัญอย่างแรกนั้น ความสามารถและความเป็นไปได้ที่จะพูดหรือสื่อสารในสิ่งที่ตัวเองต้องการยังมีอยู่ เพียงแต่ผู้พูดเลือกปฏิเสธที่จะใช้ความสามารถนั้น แต่สำหรับอย่างหลัง ความสามารถและความเป็นไปได้นั้นได้ถูกจำกัดลงด้วยหลักเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาชุดอื่น

จากกรณีตัวอย่างนี้ เราจะเห็นได้ว่ามันไม่ใช่ปัญหาของการสื่อสารที่ไม่เข้าใจหรือเข้าใจไม่ตรงกัน หากแต่มันเป็นปัญหาที่ระเบียบทางภาษาสองชุดหรือเกณฑ์การตัดสินสองเกณฑ์ที่เข้า

³² Ibid., §9

³³ Ibid., §13

³⁴ Ibid.

มาปะทะขัดแย้งกัน แต่ในท้ายที่สุด กลับมีระเบียบทางภาษาชุดหนึ่งที่ได้ใช้เกณฑ์การตัดสินของตัวเองกับคนที่สังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาชุดอื่น และนี่คือ ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอยของระเบียบทางภาษาที่แตกต่างกันที่ไม่มีทางจะทำให้จบลงได้ และแม้ว่าการตัดสินคดีความจะจบลงไปแล้ว แต่มันก็เป็นเพียงการตัดสินของเกณฑ์การตัดสินเพียงชุดเดียวเท่านั้น และความขัดแย้งระหว่างระเบียบทางภาษาที่แตกต่างกันนี้ก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป เพราะแต่ละฝ่ายนั้นต่างก็ยังคงสังกัดอยู่ในระเบียบทางภาษาของตัวเองและยังไม่สามารถเกณฑ์การตัดสินที่จะใช้ร่วมกันได้

ซึ่งในทัศนะของเลียวทาร์ด ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่ลงรอยนี้เป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้เสมอเมื่อระเบียบทางภาษาที่แตกต่างกันมาปะทะกัน เพราะในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมการเมือง เราต้องพบปะหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นที่มีความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ มีเกณฑ์การตัดสินสิ่งเหล่านั้นไม่เหมือนกันกับเราอยู่เสมอ และบางครั้ง มันก็อาจเป็นเราเช่นกันที่ได้ใช้เกณฑ์การตัดสินของระเบียบทางภาษาที่ตัวเองสังกัดอยู่ไปตัดสินคนอื่น โดยที่ไม่ได้เปิดโอกาสหรือความเป็นไปได้ให้กับเสียงหรือความคิดเห็นอื่น ๆ ได้แสดงออกมาอย่างที่ควรจะเป็น

3.4 จุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรม

ประเด็นที่สำคัญที่จะไม่พูดถึงไม่ได้เลยก็คือ จุดยืน (positions) ต่อปัญหาความยุติธรรมของเลียวทาร์ดซึ่งเรียกว่า ‘paganism’ โดยคำว่า ‘pagan’ ที่เลียวทาร์ดใช้นี้ มีความหมายถึงความแตกต่างหลากหลายของการตัดสินของผู้คนในพื้นที่หรือปริมนทลของการเมือง มีความคิด ความเชื่อ และความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ในแบบของตัวเอง และไม่มีหลักเกณฑ์ที่เป็นสากลหนึ่งเดียวที่จะรองรับการตัดสินและการปฏิบัติของผู้คนทั้งหมดในสังคมได้

พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ลักษณะของ ‘pagan’ นี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่มีหลักเกณฑ์ (the absence of criteria) ที่ถูกกำหนดเอาไว้ล่วงหน้าว่าอะไรคือหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องจริงแท้ซึ่งเราจะต้องเข้าไปค้นพบ แต่อย่างไรก็ตาม มันก็ได้ทำให้เกิดข้อสงสัยที่มีต่อจุดยืนแบบนี้ว่า ถ้าหากไม่มีหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องแล้ว เวลาที่เราบอกกับตัวเราเองคนอื่นในฐานะที่เราต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมืองเหมือนกันว่า “ให้เราเป็นธรรม” (‘Let us be just’) นั้นมันจะเป็นไปได้หรือไม่ และถ้าเป็นไปได้แล้ว มันจะต้องเป็นไปในลักษณะอย่างไร ทั้งนี้ เลียวทาร์ดได้ตอบข้อ

สงสัยดังกล่าวนี้ ด้วยการพูดถึงจุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมในแบบของเพลโตและอริสโตเติล ตามที่เขาตีความ เพื่ออธิบายจุดยืนของตัวเอง ดังนี้

สำหรับแบบแรก เลียวทาร์ดเรียกมันว่าแบบเพลโต กล่าวคือ มันคือการทำความเข้าใจความยุติธรรมในฐานะแบบ (form หรือ Idea) สารัตถะ (essence) หรือสิ่งที่เป็น (being) ซึ่งเราอาจเรียกมันได้ว่าเป็นความจริงว่าด้วยความยุติธรรม แต่ทว่ามันก็มีลักษณะเป็น ‘Idea’ ที่เราไม่สามารถรับรู้มันได้โดยตรง เราทำได้เพียงแค้รับรู้มันผ่านสิ่งที่ปรากฏ (appearance) เท่านั้น หรือพูดในภาษาของเลียวทาร์ดก็คือ “มันเป็นสิ่งที่ยากลำบากอย่างมากที่จะรับรู้ความยุติธรรมนอกภาพแทน (mimesis) แห่งสารัตถะของความยุติธรรม (‘So that it is extremely difficult to conceive of what justice could be outside of the mimesis of the essence of justice.’³⁵)

เมื่อเข้าใจความความยุติธรรมในลักษณะนี้แล้ว ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมจึงเป็นปัญหาของการขาดพร่องของความยุติธรรมที่เป็นสารัตถะ การแก้ไขปัญหาความยุติธรรมหรือถ้าพูดให้ชัดเจนก็คือการทำให้เกิดสังคมที่เป็นธรรมขึ้น จึงต้องกระทำโดยการฟื้นฟูเอาความยุติธรรมที่สังคมกำลังขาดพร่องอยู่นี้ให้กลับมา ซึ่งสำหรับเพลโตนั้น ผู้ที่มีหน้าที่หรือบทบาทสำคัญจึงต้องเป็นนักปรัชญาผู้ซึ่งไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งที่ปรากฏ ในแง่นี้ บทบาทของนักปรัชญาจึงเป็นผู้เปล่งประกาศ (utterer) ถึงสารัตถะของความยุติธรรม อีกทั้งยังต้องให้คำแนะนำแก่ผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจว่าควรจะปฏิบัติหรือปกครองอย่างไร ซึ่งสิ่งนี้ก็ถือได้ว่าเป็นสิทธิพิเศษของนักปรัชญาที่มีเหนือกว่าคนสามัญธรรมดา

ดังนั้น สิ่งที่สำคัญของความเข้าใจลักษณะนี้จึงมีอยู่สองประการ นั่นคือ ความถูกต้องของความเข้าใจที่ถูกพูดหรืออธิบายออกมา และความสอดคล้องต้องกัน (conformity) ของการปฏิบัติในสังคมกับคำอธิบายนั้น ซึ่งในทัศนะของเลียวทาร์ด นี่คือปัญหาใหญ่ของจุดยืนแบบนี้ เพราะมันทำให้การปฏิบัติในสังคมถูกรอบงำด้วยคำอธิบายว่าคำยุติธรรมคืออะไร (‘This means that there is a type of discourse that somehow dominates the social practice of justice and that subordinates it to itself.’³⁶) หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ มัน

³⁵ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.19

³⁶ Ibid., p.20

เป็นการรับเอาไว้ก่อนว่าถ้าหากอธิบายความหมายของความยุติธรรมได้อย่างถูกต้องแล้ว การปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมก็จะเป็นธรรมได้หากเราดำเนินไปตามคำอธิบายนั้น

ทั้งนี้ เป็นเพราะทัศนะดังกล่าวจัดวางสิ่งสองสิ่ง นั่นคือ ความยุติธรรมและความจริง (truth) ให้มีสถานะที่ไม่เท่ากัน โดยมองว่าความจริงนั้นมาก่อนความยุติธรรม กล่าวคือ ความเข้าใจต่อความยุติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ได้รับต่อมา (derivation) จากความจริงอีกทีหนึ่ง แล้วจึงนำไปสู่การกระจายของสารัตถะ (the very distribution of being) สู่สังคมผ่านรูปแบบต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น กฎหมาย เป็นต้น

เลียวทาร์ดนั้นไม่เห็นด้วยกับจุดยืนแบบเพลโตที่เชื่อมโยงความเป็นธรรมหรือ ‘the just’ กับความถูกต้องหรือ ‘the true’ เข้าด้วยกันบนความสัมพันธ์ของการเป็นสิ่งที่ได้รับต่อมา เพราะเขาเห็นว่าความถูกต้องและความเป็นธรรมนั้นเป็นคนละประเภทกัน (The just is not the same genre as the true.) โดยความถูกต้องนั้นเป็นเรื่องในปริวิตถวิทยาของอภิปรัชญา (metaphysics) ส่วนความยุติธรรมนั้นเป็นเรื่องในปริวิตถวิทยาของการเมือง (politics) และยอมรับกับที่เดโบต์กล่าวว่า “ภารกิจแรกที่เราจะต้องทำเพื่อรักษาความยุติธรรมหรือนำความยุติธรรมกลับมา ก็คือการแยกความถูกต้องและความชอบธรรมออกมาจากกัน”³⁷

จุดยืนอีกแบบหนึ่งก็คือ จุดยืนแบบอริสโตเติล ในประเด็นนี้เลียวทาร์ดได้ยอมรับว่าจุดยืนของตัวเองนั้นก็มีความใกล้เคียงกับอริสโตเติลอยู่มาก³⁸ Fดยเขาได้อ้างถึงสิ่งที่เรียกว่า ความสุขุมรอบคอบ (prudence) ซึ่งอาจแปลได้อีกแบบหนึ่งคือ phronesis หรือ practical wisdom ที่ปรากฏในงานชิ้นสำคัญของอริสโตเติลอย่าง The Nicomachean Ethics ที่ได้กล่าวไว้ว่ามันเป็นคือคุณธรรม (virtues³⁹) หรือคุณลักษณะบางประการของบุคคลที่ทำหน้าที่กำกับการปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ไปสู่สิ่งที่ดี (goodness) โดยมนุษย์แต่ละคนนั้นจะต้องได้ตรองบนฐานของเงื่อนไขชีวิตของตัวเอง แล้วเลือกที่ปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตไปอย่างพอดี ไม่มากและไม่น้อยเกินไป ซึ่งเมื่อการกระทำที่ปรากฏออกมาแล้วนั้น มันก็จะสะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรม

³⁷ Ibid., p.24

³⁸ Ibid., p.28

³⁹ Aristotle, The Nicomachean Ethics, 1144b

ด้านต่างๆ ในตัวของมนุษย์แต่ละคนว่าเป็นอย่างไร โดยเลียวทาร์ดหยิบยกสิ่งนี้ขึ้นมาเพื่ออธิบายถึงลักษณะของผู้ตัดสินและการตัดสินว่าเป็นอย่างไร

สำหรับผู้ตัดสินที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตัดสินที่เป็นธรรมนั้น เขาจะต้องตัดสินโดยไม่มีหลักเกณฑ์ที่กำหนดเอาไว้ล่วงหน้า หรือมีแบบตัวอย่าง (model) เอาไว้ให้การตัดสินยึดตาม โดยการตัดสินจะเกิดหลังจากที่เขาฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายเสียก่อน (The judge relies upon opinions.⁴⁰) นั่นจึงทำให้ผู้ตัดสินจะต้องรับฟังแล้วพิจารณาด้วยความสุขุมรอบคอบและตัดสินเป็นรายกรณีๆ ไป (case by case) และทุกการตัดสินที่เกิดขึ้นนั้นก็ถือเป็นเอกเทศ (singular) กล่าวคือ การตัดสินที่เกิดขึ้นนั้นเป็นตัวของมันเองและได้จบลงในตัวมันเองโดยไม่อ้างอิงกับหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานที่มีมาก่อนหน้าใดๆ

นอกจากนั้นแล้ว การตัดสินในลักษณะนี้ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะของวิภาษวิธี (dialectics) ในความหมายของการปะทะขัดแย้งและโต้เถียงกันของความคิดสองชุด มากกว่าที่จะเป็นลักษณะของการสั่งสอน (didactics) จากฝ่ายหนึ่งมีสถานะสูงกว่า มีเสียงที่ทรงพลังกว่า เพราะถือว่าตัวเองนั้นมีความรู้ความเชี่ยวชาญหรือสามารถเข้าถึงแบบหรือสาระของสิ่งกำลังเป็นประเด็นโต้แย้งได้มากกว่า ซึ่งถ้าจะพูดในกรอบคิดเรื่องเกณฑ์การตัดสินแล้วก็คือ การเชื่อว่าเกณฑ์การตัดสินของตัวเองนั้นถูกต้องและดีที่สุดนั่นเอง

ในแง่นี้ ปัญหาความยุติธรรมสำหรับเลียวทาร์ดจึงไม่ใช่เรื่องการขาดพร่องหรือหายไปของสาระแห่งความยุติธรรมซึ่งอยู่ในปริมณฑลของอภิปรัชญา หากแต่เป็นเรื่องของการตัดสินที่เป็นธรรม (just judgment) ที่จะต้องรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายเสียก่อนแล้วจึงตัดสินอย่างรอบคอบ

⁴⁰ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.27

บทที่ 4

แนวคิดเรื่องความยุติธรรม

จากปัญหาความไม่เป็นธรรมบนฐานของความขัดแย้งของระเบียบทางภาษาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เลียวทาร์ดจึงได้เสนอว่าสิ่งที่เป็นเสาหลักสำคัญในวรรณกรรม ปรัชญาและการเมืองก็คือเป็นพยานให้กับความขัดแย้งที่ไม่ลงรอยนี้ ด้วยการหาหนทางให้กับฝ่ายที่ถูกทำให้เจ็บหรือจำกัดความสามารถในการแสดงความคิดเห็น ('What is at stake in a literature, in philosophy, in a politics perhaps, is to bear witness to the differend by finding idioms for them.'⁴¹) เพื่อที่พวกเขาจะได้มีความสามารถและหนทางที่จะพูดหรือแสดงความคิดเห็นอีกครั้งหนึ่ง

โดยการหาหนทางที่ว่านี้ก็หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกฎของระเบียบทางภาษาที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญของการตัดสินใจการเมือง ตลอดจนการสร้างกฎเกณฑ์ของระเบียบทางภาษาขึ้นมาใหม่ (To give the differend its due is to institute...new signification, and new referents in order to the wrong to find and expression...This requires new rules for the formation and linking of phrases.'⁴²) ซึ่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือสร้างขึ้นมาใหม่นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราแลเห็นถึงปัญหาและข้อจำกัดของระเบียบทางภาษาที่เราสังกัดอยู่เสียก่อน

แต่คำถามก็คือเราจะสามารถและเห็นถึงข้อจำกัดที่มีได้อย่างไร ในเมื่อความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ของเรา รวมไปถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในปริมณฑลของการเมืองของเราก็เป็นและดำเนินไปอย่างที่มีนัยเป็นอยู่เสมอ ซึ่งคำตอบต่อคำถามนี้สำหรับเลียวทาร์ดก็คือ เราสามารถและเห็นถึงข้อจำกัดของระเบียบทางภาษาที่เราสังกัดอยู่ก็ต่อเมื่อเราสนทนากับคนอื่น เพราะการสนทนานั้นคือพื้นที่เปิดไปสู่ความเป็นไปได้ และเมื่อเราต้องตอบสนองต่อความคิดเห็นหรือคำถามของคู่สนทนาที่ดำเนินไปอย่างไร้กรอบ มันจึงนำไปสู่สภาวะปลายเปิด (open end) ที่เราจะได้รับรู้ถึงทัศนะและมุมมองอื่น ๆ ที่แตกต่างจากเรา ซึ่งความแตกต่างของทัศนะเหล่านี้เอง ที่ย้ำเตือนกับเราว่าสิ่งๆ หนึ่งนั้นสามารถที่จะเปิดเผยตัวมันเองต่อเราและคนอื่นในแง่มุมที่แตกต่างกันไปได้มากมาย และการที่เราจะตัดสินใจสิ่งๆ หนึ่งจากความเข้าใจและด้วยเกณฑ์การ

⁴¹ Ibid., §22

⁴² Ibid., §21

ตัดสินที่เรามี โดยว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกต้องสูงสุดนั้นเป็นการทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น และมันไม่ใช่สิ่งที่ควรปฏิบัติเมื่อเราต้องอยู่ร่วมกันกับคนอื่น

ในขณะเดียวกัน ทศนะหรือความคิดเห็นของคนอื่นที่ถูกแสดงออกมานั้นก็เป็นสิ่งที่สะท้อนกลับมาเป็นคำถามและการวิพากษ์ต่อระเบียบทางภาษาที่เราสังกัดอยู่ได้ด้วยเช่นกันว่า ความเข้าใจที่เรามีต่อสิ่งต่าง ๆ นั้น อาจไม่ถูกต้องหรือครอบคลุมความหมายของสิ่งนั้น ๆ ทั้งหมด หากแต่ยังสามารถปรับปรุงเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงความเข้าใจที่มีให้ถูกต้องหรือมีมากขึ้นได้ตลอดเวลา

4.1 ความยุติธรรมองประเภท ความอธิบายและการวางกรอบ

จากที่กล่าวมาข้างต้น เราสามารถสรุปแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของฌอง-ฟร็องซัวส์ เลียวทาร์ดออกมาได้เป็นความสัมพันธ์ของความยุติธรรมสองประเภท และการทำงานของสิ่งนี้เรียกว่าคำอธิบายและการวางกรอบ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เลียวทาร์ดเสนอแนวคิดเรื่องความยุติธรรมซึ่งประกอบด้วยความยุติธรรมสองประเภท คือ ประเภทแรก ความยุติธรรมที่ถูกอธิบายความหมายบนฐานของระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ ซึ่งมีหลักเกณฑ์กำกับการทำความเข้าใจ การประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งเมื่อมีคำอธิบายอยู่หลากหลายแบบบนฐานของระเบียบทางภาษาหลากหลายชุด มันก็ส่งผลทำให้ความยุติธรรมนั้นถูกอธิบายและมีความหมายที่หลากหลายตามไปด้วย และเลียวทาร์ดเรียกความหลากหลายของการทำความเข้าใจความยุติธรรมนี้ว่า ความหลากหลายของความยุติธรรม (a multiplicity of justices⁴³) ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในชุมชนทางการเมืองนั้นไม่ได้ยอมรับหรือเห็นพ้องต้องกันในทฤษฎีหรือคำอธิบายต่อความยุติธรรมหนึ่งเดียว

และความยุติธรรมอีกประเภทหนึ่งก็คือ ความยุติธรรมที่เราไม่สามารถพูดถึง อธิบาย ตลอดจนสื่อสารและทำความเข้าใจได้ผ่านภาษา ความยุติธรรมประเภทนี้เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถกำหนดหรือตีกรอบความหมายความเข้าใจให้กับมันได้ แต่เราสามารถรับรู้ถึงมันได้ผ่านเงื่อนไขของความเป็นไปได้ของความยุติธรรม ซึ่งก็คือการสนทนา เพราะการสนทนานี้แสดงให้เห็นถึง

⁴³ Jean-François Lyotard, *Just Gaming*, p.100

การปะทะกันระหว่างระเบียบทางภาษาชุดต่าง ๆ แล้ว และรอยปะทะที่เกิดขึ้นนั้นก็คือสิ่งที่ทำหน้าที่วางกรอบให้กับความยุติธรรมประเภทแรกเพื่อให้ระเบียบทางภาษาและการตัดสินเชิงการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้ระเบียบทางภาษาแต่ละชุดนั้นได้เห็นขีดจำกัดของตัวเองและตระหนักถึงเส้นที่ไม่ควรจะข้าม อีกทั้งเป็นช่องว่างหรือรอยแยกที่คอยแยกกันระเบียบแต่ละชุดออกจากกัน เพื่อให้มันยังคงเป็นตัวเองและไม่ถูกละเมิดโดยระเบียบชุดอื่น ซึ่งเลียวทาร์ดเรียกความยุติธรรมประเภทนี้ว่า ความยุติธรรมของความแตกต่างหลากหลาย (the justice of multiplicity⁴⁴)

ซึ่งถ้าหากเราจะเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของความยุติธรรมทั้งสองประเภทนี้ให้เห็นภาพชัดเจนเป็นรูปธรรมแล้ว มันอาจก็เปรียบได้กับความสัมพันธ์ของอากาศและต้นไม้ ที่ระเบียบทางภาษาแต่ละชุดนั้นเหมือนกับต้นไม้ที่เติบโตขึ้นตามกาลเวลา ดังเช่นมนุษย์ที่ใช้ชีวิตในโลกไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ทำความเข้าใจความหมายของความยุติธรรม ตลอดจนตอบกับตัวเองได้ว่าเขาจะต้องดำเนินชีวิตไปอย่างไร ขณะที่ความยุติธรรมของความแตกต่างหลากหลายนั้นก็เปรียบเหมือนอากาศที่ในตัวของมันเองนั้นว่างเปล่าโปร่งใส ราวกับไม่มีเนื้อหาให้จับต้อง แต่มันกลับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในฐานะของเงื่อนไขปัจจัยที่หล่อเลี้ยงต้นไม้ทุกต้นยังคงดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นตัวของตัวเอง และแยกกันไม่ให้มันอยู่ติดติดกันจนเกิดการปะทะหรือความรุนแรงขึ้น ดังเช่นยุติธรรมของความแตกต่างหลากหลายที่คอยทำหน้าที่เป็นช่องที่เว้นว่างและกันระเบียบทางภาษาแต่ละชุดไม่ให้ละเมิดหรือกระทำความรุนแรงต่อกัน ซึ่งถ้าหากพิจารณาแล้วคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของความยุติธรรมของความแตกต่างหลากหลายก็คือ มันเป็นการแยกกันและการเชื่อมต่อกันของความหลากหลายของความยุติธรรมที่ถูกเข้าใจอย่างหลากหลายไปในเวลาเดียวกัน และทำให้เรายังคงอยู่ร่วมกันได้ แม้ว่าเราจะมีเข้าใจต่อคุณค่านี้ ตลอดจนความคิดต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปริภูมิของการเมืองไม่เหมือนกันก็ตาม

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงปัญหาความยุติธรรมที่ได้กล่าวมาในตอนต้นด้วยแนวคิดนี้แล้วเราก็จะพบได้ว่าความคิดเห็นหรือคำอธิบายทั้งหลายที่ว่าด้วยความยุติธรรมทั้งหลายนั้นไม่ใช่คำตอบ เพราะความยุติธรรมที่แท้จริงนั้นก็สิ่งที่อยู่เหนือเกินไปกว่าที่ภาษาและคำอธิบายใดจะกำหนดนิยามความหมายให้มันได้ ดังนั้นการยึดถือในคำอธิบายต่อความหมายหรือเกณฑ์การ

⁴⁴ Ibid.,

ตัดสินเพียงชุดเดียวนั้นจึงเป็นการทำความเข้าใจความยุติธรรมที่เดินไปผิดทาง ในทางกลับกัน สิ่งที่เราควรจะทำก็คือ การกลับมาพิจารณาถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้คน ความเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ และเกณฑ์การตัดสินที่พวกเขามี แล้วพยายามเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้นให้ได้พูดแสดงความคิดเห็นและการตัดสินเชิงการเมืองของตัวเองออกมาผ่านการสนทนากับพวกเขา เพื่อให้เกิดการสะท้อนกลับมาเป็นคำถามต่อตัวเราเองว่าเกณฑ์การตัดสินที่เราใช้ตัดสินสิ่งต่าง ๆ และระเบียบทางภาษาที่เราสังกัดนั้นได้เปิดพื้นที่ให้ความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้นมากพอหรือเป็นธรรมหรือไม่ อย่างไร ซึ่งถ้าหากไม่แล้ว เราจะทำให้มันเป็นธรรมมากขึ้นได้อย่างไร เพื่อนำเราไปสู่การปรับปรุงตลอดจนสร้างระเบียบทางภาษาชุดใหม่ขึ้น โดยมีความยุติธรรมของความแตกต่างหลากหลายเป็นความคิดที่คอยนำทาง (guiding idea) ให้กับปรับปรุงของเราว่าจะต้องเป็นไปเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งแต่ละคนนั้นก็จะต้องทำมันในแบบของตัวเอง

4.2 กระบวนการที่ไม่สิ้นสุด

อย่างไรก็ตาม แม้ในท้ายที่สุด การสนทนาและวิวาทะที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ได้นำไปสู่จุดจบหรือบทสรุปที่ว่าความยุติธรรมคืออะไร และก็ยังไม่ได้คำตอบที่ชัดเจนเป็นสูตรสำเร็จว่าเราจะอยู่ร่วมกันอย่างไร แต่อย่างน้อยที่สุด มันก็คือการเปิดพื้นที่ให้เราทุกคนได้ใช้เสรีภาพ แสดงความคิดเห็นและจุดยืนของตัวเองออกมาได้ว่าเรารู้สึกและตัดสินสิ่งที่สัมผัสรับรู้อย่างไร อีกทั้งมันยังแสดงให้เห็นถึงภาระและความรับผิดชอบที่พวกเราทุกคนในฐานะสมาชิกของชุมชนทางการเมืองมีต่อกันและกัน ที่เราจะรับฟังความคิดเห็นและรับรู้จุดยืนของคนอื่น รวมถึงเคารพและยอมรับต่อความแตกต่างความหลากหลายของความคิดเห็นเหล่านั้น

นั่นก็เป็นเพราะว่า การสนทนานั้นได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เรามีกับคนอื่นในพื้นที่การเมือง และทำให้ตระหนักว่าเราจะต้องอยู่ร่วมกันกับคนอื่นที่แตกต่างจากเรา และไม่มีความจริงที่เป็นสารัตถะใดที่เราจะใช้เป็นจุดอ้างอิงสำหรับการตัดสินของเราได้ และก็เพราะมันเป็นเช่นนั้น ก็เพื่อให้เกิดสภาวะปลายเปิด ที่เราจะต้องพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันไปเรื่อย ๆ ไม่สิ้นสุด ซึ่งการกระทำเช่นนี้ ก็คือตอกย้ำและยืนยันกับเราและคนอื่นว่าพวกเรานั้นยังคงอยู่

ด้วยกัน ดังความหมายตามรากศัพท์ภาษาละตินของคำว่ากรสนทนา (conversation) นั่นคือ ‘conversari’ ซึ่งหมายถึง การอยู่ร่วมกัน (to live with, to dwell with)

ดังนั้น ในการตอบโจทย์ของการอยู่ร่วมกันของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายสำหรับ สำหรับมอง-ฟรองซัวส์ เลียวทาร์ดแล้ว สังคมหรือชุมชนทางการเมืองที่เป็นธรรมจะเป็นอย่างไร จะมีรูปร่าง หน้าตาลักษณะแบบใด มันอาจไม่ใช่สิ่งที่เราจะอธิบายได้ หรือพูดให้ถึงที่สุด บางทีมัน อาจจะไม่มีความที่เรียกว่าสังคมที่เป็นธรรมเลยด้วยซ้ำไป (‘...there is no just society.’⁴⁵) แต่นั่น ก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นปัญหา เพราะการที่เรายังคงสนทนากันต่อและพยายามปรับปรุงระเบียบทาง ภาษาที่เราสังกัดอยู่ให้ธรรม ในความหมายการเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลายมากขึ้นต่อไป นั้น ก็คือการรักษาและสานต่อชุมชนทางการเมืองอันเป็นพื้นที่ของความแตกต่างหลากหลายให้ ยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นออกมาผ่านชื่อของหนังสือ นั่นคือ ระเบียบที่เป็นธรรม หรือ “*Just Gaming*” และรูปแบบการนำเสนอของงานในรูปแบบการสนทนานั่นเอง

⁴⁵ Ibid., p.25

บทที่ 5

สรุป

เมื่อประกอบองค์ประกอบต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดก่อนหน้านี้ ก็จะเห็นได้ว่า ในทัศนะของเลียวทาร์ดนั้น ปริณทลของการเมืองหรือพื้นที่สาธารณะที่เราอยู่ร่วมกันซึ่งเต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น จุดยืนต่อปัญหาความยุติธรรมของเลียวทาร์ดก็คือ เราจะต้องเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลายของการตัดสินใจทางการเมืองบนฐานของระเบียบทางภาษา และปกป้องมันจากการลดทอนหรือการเก็บกดปิดกั้นด้วยการปรับปรุงการตัดสินใจให้เป็นธรรมมากขึ้นอยู่เสมอ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้การตัดสินใจทางการเมืองและเกณฑ์การตัดสินใจต่าง ๆ ให้ยังคงดำรงอยู่และมีที่ทางของตัวเองต่อไป และนำไปสู่การวิวาทะที่ทุกเสียงและทุกความคิดเห็นได้ถูกแสดงออกมาอย่างเท่าเทียมกัน

และแม้ว่าความยุติธรรมจะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถนิยามความหมายหรือทำความเข้าใจผ่านภาษาได้ รวมไปถึงเราเองนั้นก็ไม่สามารถล่วงรู้ได้เลยด้วยซ้ำว่ามันจะมาถึงหรือปรากฏออกมาเมื่อไหร่ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าเราอยู่ร่วมกันจะเป็นไปไม่ได้ เพราะความจริงข้อเดียวที่น่าจะมีได้ในเรื่องนี้ ก็คือ ความจริงที่ว่าเรานั้นอยู่ร่วมกับคนอื่นมาตั้งแต่ต้นแล้ว ซึ่งเราจะตระหนักถึงความจริงข้อนี้ก็ต่อเมื่อเราสนทนากับคนอื่น ไม่ใช่การคิดใคร่ครวญอยู่เพียงคนเดียว

รายการอ้างอิง

Aristotle. (1999). *Nicomachean ethics* (T. Irwin, Trans.). Indianapolis, Ind., Hackett Publishing Company, Inc.

Bennington, G. (1988). *Lyotard : writing the event*. New York, Columbia University Press.

Kant, I. (1987). *Critique of judgment*. Indianapolis, Ind., Hackett Pub. Co.

Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition : a report on knowledge*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (1988). *The differend : phrases in dispute*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. and Trebaud, J.-L. (1985). *Just gaming*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Wittgenstein, L. (2009). *Philosophische Untersuchungen = Philosophical investigations*. Chichester, West Sussex, U.K. ; Malden, Mass., Wiley-Blackwell.

บรรณานุกรม

- Bamford, K. (2017). *Jean-François Lyotard (Critical Lives)*. Reaktion Books.
- Benhabib, S. (1994). "Democracy and Difference: Reflections on the Metapolitics of Lyotard and Derrida." *The Journal of Political Philosophy* 2(1).
- Benhabib, S. (1984). "Epistemologies of Postmodernism: A Rejoinder to Jean-François Lyotard." *New German Critique*(33).
- Burdman, J. (2020). "Universality without consensus: Jean-François Lyotard on politics in postmodernity." *SAGE Journal* 46(3).
- Dahms, H. F. (1992). "Democracy and the post-enlightenment: Lyotard and Habermas reappraised." *International Journal of Politics, Culture, and Society* 5(3): 37.
- Grebowicz, M. (2007). "Standpoint Theory and the Possibility of Justice: A Lyotardian Critique of the Democratization of Knowledge." *Hypatia* 22(4).
- Harvey, D. (1992). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Wiley.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke University Press.
- Kant, I. (2002). *Critique of practical reason* (W.S. Pluhar, Trans.). Indianapolis, Hackett Pub. Co.
- Kant, I. (1996). *Critique of pure reason*. Indianapolis, Ind., Hackett Pub. Co.
- Keij, D. (2020). "Affirming Affectivity: On The Task of Philosophy in Lyotard's Later Works." *Journal of the British Society for Phenomenology* 51(1).

Lyotard, J.-F. (1988). *Peregrinations : law, form, event*. New York, Columbia University Press.

Lyotard, J.-F. (1991). *The Lyotard Reader*. Wiley.

Lyotard, J.-F. (1991). *Phenomenology*. Albany, State University of New York Press.

Lyotard, J.-F. (1993). *Toward the Postmodern*. Humanities Press.

Lyotard, J.-F. (1994). *Lessons on the analytic of the sublime : Kant's Critique of judgment*, [sections] 23-29. Stanford, Calif., Stanford University Press.

Lyotard, J.-F. (1997). *Postmodern fables*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (1999). *Signed, Malraux*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (2013). *Why philosophize?* (A. Brown, Trans). Cambridge, UK ; Malden, MA, Polity Press.

Lyotard, J.-F. (2006). *The Lyotard reader and guide*. New York, Columbia University press.

Lyotard, J.-F. (1991). *The inhuman : reflection on time*. Stanford, Calif., Stanford University Press.

Lyotard, J.-F. (1993). *The postmodern explained : correspondence 1982-1985*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (1993). *Political writings*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (1990). *Heidegger and 'the jews'*. Minneapolis, Minn., University of Minnesota Press.

Lyotard, J.-F. (1991). *The inhuman : reflections on time*. Stanford, Calif., Stanford University Press.

Lyotard, J.-F. (1993). *Libidinal economy*. London, Athlone Press.

Lyotard, J.-F. (1993). *Political writings*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Mascia, R. (2020). "Complications of the Climate Change Narrative within the Lives of Climate Refugees: Slow Causality and Apocalyptic Themes." *Consilience*(22).

McKinlay, P. F. (1998). "Postmodernism and Democracy: Learning from Lyotard and Lefort." *The Journal of Politics* 60(2): 22.

Plato (2016). *The Republic of Plato*. New York, Basic Book.

Rawls, J. (2009). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.

Rorty, R. (1991). *Habermas and Lyotard on postmodernity*. Cambridge University Press.

Silverman, H. J. (2002). *Lyotard : philosophy, politics, and the sublime*. New York, Routledge.

บรรณานุกรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พัชชล ดุรงค์กวิน
วัน เดือน ปี เกิด	29 ตุลาคม 2535
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และในระดับปริญญาตรีที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ด้วยปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) (เกียรตินิยมอันดับ 1) วิชาเอกการเมืองการปกครอง วิชาโทปรัชญาและศาสนา
ที่อยู่ปัจจุบัน	549/17 ซอยจรัญสนิทวงศ์ 37 ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางขุนศรี เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700